

Talouslukutaito 2020-luvulla

Maksuneuvoston
e-kirjanen

Sisällys

1 Esipuhe	3
2 Miksi talouslukutaitoja pitäisi edistää?	5
3 Talousvaikeuksien riskiryhmiin voi panostaa pienillä teoilla	10
4 Talousosaaminen 2020-luvulla	14
5 Yrittäjä kantaa huolta paitsi omasta, myös asiakkaiden talouslukutaidosta	17
6 Taloustaidot 2020 - matikkaa, psykologiaa ja elämänikäistä oppimista	19
7 Mitä on 2020-luvun talouslukutaito?	23
8 Talous kuuluu kaikille	26
9 Nuorten talousosaaminen 2020	28
10 Vanhat ihmiset sähköisessä maailmassa	31
11 Sijoitusrobotteja ja työntekijäomistajia	36
12 Tarina tulevaisuudesta	40
13 Vakuutusosaaminen on talousosaamisen unohdettu laji	42
14 Tarvitsemme yhteiseen talousosaamiseen strategian	46
15 Talousosaaminen Kelan asiakaspalvelun näkökulmasta	48
16 Kysymyksiä (ja vastauksia) tulevaisuuden talousosaamisesta	50
17 Talousosaamisen kehittämisestä	54
18 Mikä ihmeen talouslukutaito?	57
19 Käteinen on edelleen toimiva ja käytetty maksutapa	59

1 Esipuhe

Olli Rehn, Suomen Pankki

Uusien maksutapojen jatkuva kehittyminen osana koko rahoitusalaalla kiihtyvää digitalisaatiota luo kuluttajille haasteita oman talouden hallintaan. Hyvä talouslukutaito auttaa vastaamaan näihin haasteisiin. Puutteellisesta oman talouden hallinnasta johtuvien ongelmien sekä taloudelliset että sosiaaliset kustannukset ovat yhteiskunnalle huomattavan korkeat. Tämän vuoksi omaan talouteen liittyviä ongelmia tulee pyrkiä ehkäisemään jo ennen niiden syntymistä ja kumuloitumista. Ylivelkaantuminen ja maksuhäiriömerkintöjen kasvu korostavat kansalaisten talouslukutaidon merkitystä.

Maksamisen tulevaisuutta ja sen luomia haasteita on käsitelty Suomen Pankin perustamassa [maksuneuvostossa](#), joka kokoaa yhteen maksupalveluiden käyttäjät, tuottajat sekä viranomaiset. Maksuneuvoston perustamassa talouslukutaidon työryhmässä on keskitytty vastaamaan juuri näihin tulevaisuuden haasteisiin kartoittamalla keinoja kansalaisten talousosaamisen parantamiseen.

Tähän e-kirjaseen on koottu talouslukutaito-työryhmän jäsenten kirjoittamia artikkeleita, joissa käsitellään talousosaamista monesta eri näkökulmasta. Kirjoituksista on mahdollista nostaa esiin yhteisiä teemoja, jotka on tärkeää tunnistaa tulevaisuuden talouslukutaidon tarpeista keskusteltaessa.

Yksi näistä teemoista on digitalisaatio. Muutokset maksamisen teknologiassa sekä uusien

palveluntarjoajien ilmestyminen markkinoille muokkaavat maksamisen kenttää. Maksamisen helpottamiseen tähtäävät ratkaisut piilottavat itse maksamisen ostotapahtuman taustalle. Käytännössä maksaminen siis muuttuu koko ajan helpommaksi, ja kokonaisnäkyä omaan taloudelliseen tilanteeseen helposti hämärtyy palvelujen pirstaloitumisen myötä. Oman taloudellisen tilanteen hyvä tuntemus ja talouslukutaito korostuvat.

Toiseksi e-kirjasen teksteissä korostetaan hyvän talouslukutaidon kuulumista kaikille. Talousosaamisen opetusta tulee tarjota niin peruskouluissa, lukioissa kuin ammatillisissa oppilaitoksissakin. Lasten ja nuorten ohella oppia tarvitsevat kaikki muutkin väestöryhmät. Esimerkiksi vanhuk- sille teknologinen kehitys asettaa haasteita arkeen raha-asioiden hoitamisesta puhumattakaan. Tärkeää on myös tunnistaa erilaisia elämän nivelvaiheita (esimerkiksi eläköityminen, työttömäksi jääminen, opintojen aloittaminen tai muutto omaan kotiin), joiden yhteydessä omaan talouteen tulee kiinnittää erityistä huomiota ja jotka on tärkeä ottaa huomioon pohdittaessa talousope- tuksen kohdistamista.

Kolmanneksi talousosaamisen parissa toimivien tahojen välinen yhteistyö on ensiarvoisen tärkeää. Aktiivisia toimijoita on monia: viranomaisia, kouluja, etu- ja kansalaisjärjestöjä ja pankkeja. Toimintaa olisi hyvä tehostaa lisäämällä yhteistyötä ja koordinoitua eri toimijoiden välillä. Voidaan myös pohtia, olisiko valtakunnalliselle talousosaamisen strategialle tarvetta.

Kaiken kaikkiaan kirjoituksista saa kattavan kuvan siitä, miten talousosaamista voidaan kehittää vastaamaan tulevaisuuden haasteisiin. Tämä e-kirjanen toimii pohjana Maksufoorumissa touku-kuussa 2018 pidettävälle paneelikeskustelulle

sekä toivottavasti myös aktivoi keskustelua talousosaamisen merkityksestä yleisemminkin. Omalta osaltaan se tarjoaa myös konkreettisia ratkaisuja talouslukutaidon kehittämiseksi.

2 Miksi talouseläitä pitäisi edistää?

Juha A. Pantzar, Takuusäätiö

Suomessa on vuonna 2018 enemmän talouseläitä kuin koskaan aikaisemmin. Talouseläiden tutkimuksessa on tästä olemassa jonkinlainen yksimielisyys. Tarkan lukumäärän määrittäminen onkin sitten jo paljon vaikeampaa.

Ovatko vaikkapa kaikki ulosoton kohteena olevat ihmiset talouseläisiä? Ehkeivät kuitenkin, sillä vuositason ulosotossa on lähes puoli miljoonaa suomalaista ja aina vuoden lopussa vain noin puolet tästä. Yhtä lailla moni saattaa olla isoissakin talouseläisissä, vaikkei hänellä olisi vuosien ollen edes uhkaa joutua ulosoton kohteeksi. Hänellä saattaa esimerkiksi olla niin paljon liikkumavaraa talouseläisyydessään, että hän selviää ongelmaansa toiseen omin keinoin. Tai sitten hän vain maksaa vanhaa velkaa uudella velalla. Nykypäivänä sellaisessakin tilanteessa on helppo sinitellä vuosikautia.

Voisiko jonkinlaisena talouseläisten mittapuuna pitää sitten maksuhäiriömerkinnän saamista? Ainakaan sitä ei ihan helposti saa, joten jonkinlaisista maksuvaikeuksista se varmasti kertoo. Toki maksuhäiriömerkintääkin voi vältellä vuosikautia, ja silti talous voi olla miinuksella. Tämäkin onnistuu maksamalla vanhaa velkaa uudella velalla. Mutta on maksuhäiriömerkintäisten määrä edes jonkinlainen luku kuvaamaan kotitalouksien talouseläisiä. Ja se jonkinlainen

luku on viimeisimmän laskennan mukaan noin 374 000 henkilöä.

Tuo 374 000 henkilöä tarkoittaa lähes kymmentä prosenttia Suomen aikuisväestöstä. Ja kun tiedetään, että maksuhäiriömerkinnän saamisesta on varsin useita ja vakavia seurauksia, kuten kulutuskyvyn, asumisen, vakuutusten ja jopa työnhaukan kannalta, pitäisi hälytyskellojen soida aika monessa paikassa.

Nykyinen, noin 7% työttömyys tuntuu monien päättäjien mielestä suurelta kansalliselta ongelmalta, jota yritetään ratkaista usean työryhmän ja toimenpiteiden voimin. Vaan paljonko on päätöksentekijöiden huomiota saanut se tosiseikka, että lähes 10 % kansasta on maksuhäiriömerkintäisiä ja tilanteessa, jossa heidän kulutuskykynsä on vakavasti häiriintynyt?

Todellisissa talouseläisissä olevien joukko on uskoakseni vielä paljon suurempi. Se on se joukko, joka kuluttaa tulevaisuuden voimavarojaan ottamalla jatkuvasti uutta velkaa vanhan velan päälle. Ja sitten, kun heille koittaa maksun aika, ovat he poissa yhteiskunnan rattaita pyörittävien kuluttajien kirjoista pitkän aikaa.

Jotain tarvitsisi mitä ilmeisimminkin tehdä, sillä korjattavaa tuntuu riittävän. Mutta vieläkin tärkeämpää olisi yrittää estää ihmisiä jo alun alkaen toimimasta itselleen haitallisella tavalla. Yksi keino tässä työssä olisi auttaa heitä ymmärtämään talouden toimintalogiikkaa ja omaa taloudellista toimintaansa. Talouden kieltä pitää osata lukea, jotta talouden kanssa osaa toimia.

Kuka opettaisi talouslukutaitoa?

Talouslukutaitoa tarvitsevat kaikki. Ilman ymmärrystä taloudellisten toimiensa seurauksista ihminen joutuu varsin nopeasti isoihin ongelmiin. Ilman rajatonta limiittiä rahat yksinkertaisesti loppuvat ennemmin tai myöhemmin.

Olen joskus kuullut kieli poskessa esitetyn väitteen, jonka mukaan joillakin ihmisillä on niin paljon rahaa, ettei heidän tarvitse kantaa mitään huolta talouslukutaidoistaan. Osin väite kuulostaa ymmärrettävältä, mutta tosiasia tällaisenkin ilmiön takana taitaa olla kuitenkin se, että juuri hyvä talouslukutaito on taannut heidän vaurastumisensa.

Mutta vielä paljon selvempi tosiasia on se, että silloin, kun käytössä ei ole suuria resursseja, pitää taloutta todella osata lukea ja ymmärtää. Mitä rajallisemmat ovat käytettävissä olevat resurssit, sitä paremmat talouslukutaidot ihmisellä pitäisi olla.

Riittävät talouslukutaidot koetaan varsin yleisesti sellaiseksi perusosaamiseksi, joka pitäisi olla kaikilla yhteiskunnan täysivaltaisilla jäsenillä. Niinpä niiden opettamiseksi on perinteisesti katsottu niin kotien kuin koulujenkin suuntaan. Molemmat ovatkin varsin luontevia talouslukutaidon oppimisen paikkoja, muutamalla varauksella.

Ensinnäkin, kuten jo edellä todettiin, Suomessa on yhä enemmän ja enemmän sellaisia kotitalouksia, joilla on ongelmia oman taloutensa kanssa. Rahat eivät tahdo riittää arjen pyörittämiseen, omaa velanottoa koskevat arviot ovat epärealistisia, talouden toimintakykyä rasittavat maksuhäiriömerkinnät jne. Katsottiinpa tilannetta millä luvuilla tahansa, ongelmat koskettavat satoja tuhansia suomalaisia kotitalouksia. Ja kun arvioidaan syitä ongelmien taustalla, nousee esi-

merkiksi Takuusäätien tilastoissa yksi syy yli muiden, nimittäin "taloudenhallinta" tai "osaamattomuus talousasioissa". Siksi pitääkin hyvällä syyllä kysyä, onko näillä kodeilla käytössään riittävät taidot, osaaminen ja mahdollisuudet opettaa talouslukutaitoja omille lapsilleen. Ihan kaikkea talouslukutaidon opettamista ei ehkä voi kotien varaan laskea.

Entäpä sitten koulut? Niiden ehdoton etu on siinä, että ne tavoittavat kaikki tiettyyn ikään saakka. Haasteena on enemmänkin ollut se, ettei opetussuunnitelmassa ole ollut riittävästi tilaa talouslukutaitojen opettamiseen, kun pitää oppia kaikkea muutakin, jotta pärjäisi elämässä. Tähän on viime vuosina tullut muutosta parempaan suuntaan, mutta edelleenkin on ratkaisematta ongelman toinen puoli. Nimittäin se, mistä löytyisivät sopivat ja toimivat välineet opettamiseen. Monet opettajat ovat ilmaisseet pitävänsä erittäin tärkeänä ja haluavansa opettaa lapsille arjen taloudenhallinnan taitoja, mutta sopivista opetusvälineistä ja materiaaleista on tuntunut olevan puutetta. Painotus opetusmateriaaleissa on ollut enemmänkin rahajärjestelmän toimivuuden ja yrittäjäkasvatuksen suunnalla, mikä sekin on epäilemättä tärkeää. Mutta samaan aikaan on kuitenkin täysi tosiasia, että kaikista ei tule, eikä edes voida tulla, yrittäjiä, mutta kaikista aivan varmasti tulee oman arkensa taloustoimijoita. Niinpä opetusmateriaaleja ja -välineitä tulisikin jatkossa kehittää aivan erityisesti oman talouden hallinnan taitojen lisäämiseksi.

Kolmas aktiivinen toimijataho nuorten talouslukutaitojen kehittämisen suhteen ovat olleet erilaiset järjestö- ja pankkitoimijat. Ja erittäin tärkeitä niiden palvelut ovatkin olleet. Mutta samaan aikaan ne ovat kuitenkin useimmiten toimineet vain

määräaikaisten ja satunnaisten projektien varassa, alueellisesti rajatusti saavutettavissa ja keskittyneet suurelta osin yrittäjätaitojen lisäämiseen. Alueellisen kattavuuden puutteista huolimatta niiden rooli on ollut valtakunnallisesti tärkeä, mutta silti on selvää, että niidenkään varaan ei talouselukutaitojen opettamista voi laskea.

Kun katsoo lasten ja nuorten talouselukutaitojen opettamisen kokonaisuutta, voi todeta, että meillä tapahtuu ja tehdään monella alueella ja monen toimijan voimin. Mutta toimintaa pitäisi jotenkin koordinoita ja suunnitella strategisesti, jotta kyettäisiin paikantamaan aukkopaidat ja täyttämään ne oikealla tavalla.

Muuttuva talouden kieli

Erityisen huomion kiinnittäminen nuorten talouselukutaitojen edistämiseen on tärkeää. Onhan sillä tavoin mahdollista turvata heidän toimintakykynsä talouden toimijoina. Mutta kantaako tehty työ hedelmää?

Asiaa voi yrittää tulkita vaikkapa tilastojen avulla. Kun tarkastellaan asiaa yhden absoluuttisen talousongelmien mittarin eli velkomustuomioiden määrän kehityksen kautta (Majamaa ym. 2016), todetaan eniten kasvaneen nimenomaan 25-35 -vuotiaiden miesten talousongelmien. Luvusta voisi periaatteessa päätellä, että kaikkein nuorimpien talouselukutaitojen edistämiseksi tehty työ olisi kantanut hedelmää, koska alle 25-vuotiaiden määrä ei ole kasvanut. Mutta voi niistä tehdä toisenlaisenkin tulkinnan. Nimittäin sen, että alle 25-vuotiaiden elämässä on vielä paljon sellaista, joka estää taloudenhallinnan ongelmien kriisiytymisen. Itsenäisen talouden hoitaminen alkaa useimmilla vasta siinä vaiheessa, kun muutetaan pois kotoa ja monilla tähän menee vielä vuosia täysi-ikäisyyden saavuttamisen jälkeen. Vasta

sen jälkeen alkaa itsenäisen taloudenpidon harjoittelu ja vie usein vielä vuosia, ennen kuin talous päättyy mahdollisesti sellaiseen tilanteeseen, että edessä ovat velkomustuomiot. Selviytymiskeinoja, joilla esimerkiksi vinoutunutta rahankäyttöä voi korjata maksamalla vanhaa velkaa uudella velalla, vuosikausien ajan ilman velkomustuomioita, on tällä hetkellä markkinoilla runsaasti.

Toinen ikään liittyvä näkökulma, johon talouselukutaitokeskustelun yhteydessä tulee kiinnittää enemmän huomiota, on jatkuva muutos. Jos talouselukutaitojen edistämiseksi lasketaan vain sen varaan, että lapsuus- ja nuoruusiässä annettu oppi kantaa koko elämän, ollaan auttamattomasti hakoteillä. Ajatellaanpa vaikka niinkin yksinkertaista asiaa, kuin arjen rahankäyttöä. Oman elinikäni aikana ollaan esimerkiksi rahankäytön suhteen edetty siitä, jolloin rahat haettiin pankkikirjalla pankin tiskiltä siihen, että rahat nostettiin kaupan seinästä ja nyt ei enää tarvitse edes näpytellä tunnuslukuja kaupan kassalla olevaan maksupöytäteeseen. Laskujen maksun suhteen kotitalouden taloudenhallinnan kehitysmatka on vähintäänkin yhtä kiinnostava. Pankin tiskillä tapahtuneesta maksutapahtumasta siirryttiin käyttämään maksupalvelukuorta, sitten laskut maksettiin itse maksuautomaatilla, seuraavaksi mobiilipankissa ja nykyisin moni palveluntuottaja veloittaa jo suoraan summan tililtä kuukausittain. Ja mihin tässä vielä päädytäänkään? Itsellenikin on toivottavasti vielä ainakin 30-40 vuotta kehitystä katsottavana.

Finanssiteknologian muutoksesta on yleisesti todettu, että koskaan aikaisemmin muutos ei ole ollut niin voimakasta, kuin mitä se on nyt. Ja aivan yhtä yleisesti on todettu, ettei muutos enää koskaan tule olemaan näin hidasta. Erilaiset ra-

hankäytön helpottamiseksi kehitetyt välineet kehittyvät huikkea vauhtia ja yrittävät piilottaa ikävät maksutavat niin piiloon kuin vain mahdollista. Rahan lainaamisesta ja myymisestä on tullut tavattoman tuottoisa liiketoiminnan muoto. Yhä useammalla ihmisellä on käytössä entisen käteisen rahan sijaan useita rahankäytön ja maksamisen välineitä. Luottokortteja, pikarahoituksia, pankkien kortteja, huonekalu- tai kodinkoneliikkeen kortteja, suoraveloituksia tililtä, verkko-ostoksia sinne ja verkkomaksuja tänne, mobiilimaksamista jne. Ja silti tilillä olevan rahan määrä ei lisääny yhtään, vaikka sitä on helpompaa käyttää. Sen sijaan kokonaisnäkyminen oman talouden rajoihin ja mahdollisuuksiin muuttuu kaiken aika hämärämmäksi.

Onneksi samaan aikaan markkinoille kehittyi kaiken aikaa myös lisää sähköisiä välineitä, joilla kotitalouden sirpaleista talouskokonaisuutta voi yrittää ottaa haltuun. Nämä ovatkin korvaamaton apu monelle, jolle talouden hallinta muutoin on vaikeaa. Valitettavasti vaan nekin tarvitsevat toimiakseen runsaasti viitseliäisyyttä, kiinnostusta ja talouselukutaitoa.

Jotta pysyy mukana finanssiteknologian ja talouden muutoksessa, tulee talouselukutaitoja kehittää jatkuvasti myös senkin jälkeen, kun on tultu täysi-ikäisiksi. Jos peruselukutaidon saavuttamisen jälkeen osaa periaatteessa lukea kirjoja loppuelämänsä, on tilanne talouselukutaidon suhteen paljon mutkikkaampi. Talouden kieli ja puhe muuttuu jatkuvasti ja meidän on kaiken aikaa omaksuttava uusia talouden "kielenkäytön tapoja" ja "kieliä". Muutoin olemme ongelmassa.

Talouselukutaidottomuus ei yksin selitä sitä, miksi Suomessa on tällä hetkellä enemmän mak-

suhäiriöisiä ihmisiä kuin koskaan, mutta se on aivan varmasti yksi tekijä. Ja se on sellainen tekijä, jolle olisi kohtalaisen helppoa tehdä jotakin, jos asia vain nähdään yhteisesti ja yhteiskunnallisesti tärkeäksi. Kuluttajien rahojen riittävyyden ja ostokyvyn säilymisen luulisi kiinnostavan myös vaikkapa yrittäjiä, kauppiaita, rahoituslaitoksia ja yhteiskuntaa ylipäänsä. Siitä vaan kantamaan kortta kekoon, talouselukutaitojen opettamiseksi tai itseopiskeluvälineiden kehittämiseksi.

Talouselukutaidosta luetun ymmärtämiseen

Talouselukutaitojen suhteen yhteiskunnassa riittää hämmästyttävän paljon uskoa siihen, että kysymys on juuri taitojen opettamisesta ja taitoihin liittyvistä vajeista. Ajatus on, että kunhan vain ihminen saa riittävät tiedot, hän toimii järkevästi. Näin varmaankin osassa tapauksia onkin. Ja ainakin voidaan todeta, että ilman riittäviä taitoja mahdollisuudet onnistua talouden hallinnassa ovat pienemmät.

Mutta valitettavasti tilanne taitaa myös talouden hallinnan kanssa olla vähän sama kuin vaikka vääränlaisten ravintotottumusten tai päihteidenkäytön suhteen. Kaikki tietävät, että suola, sokeri, voi, kerma ja liiallinen alkoholi ovat epäterveellisiä, mutta siltikään eivät toimi vain tietojensa pohjalta. Laskiaispulla kahvilan tiskillä näyttää herkulliselta ja tuo hetkellistä mielihyvää, lasillinen työpäivän päätteeksi rentouttaa. Vaikka kuinka tiedämme, ettei ehkä pitäisi, toimimme vastoin tietoaamme ja mielihyvän tai tunteiden ohjaamana.

Sama logiikka pätee moniin meistä myös taloushallinnan kanssa. Me emme ole varmoja, onko meillä oikeasti varaa vaikka uuden sohvan hankintaan tai lomamatkaan, mutta kun tilanne,

tarjous ja mahdollisuus tulevat eteen, saatamme tarttua siihen.

Ihminen ei ole talouden toimijana vain rationaalinen olento, jolle pelkkä lukutaito riittää luetun ymmärtämiseksi tai lukuhalujen herättäjäksi. Tämän on moneen otteeseen todennut mm. Chicacon yliopiston professori Richard Thaler, jonka työ käyttäytymistaloustieteen edistäjänä palkittiin talouden Nobel-palkinnolla syksyllä 2017. Thaler on pyrkinyt työssään osoittamaan sitä, mitä kaikkea ihmisten taloudellisten päätösten takana oikeastaan onkaan. Mitkä kaikki inhimilliset ominaisuudet vaikuttavat siihen, millaisia taloudellisia päätöksiä teemme ja miten käytämme rahaa? Tunne on osoittautunut vahvaksi vaikuttimeksi.

Koska emme ole talouden toimijoina pelkkiä älykkäitä ja rationaalisia laskelmoijia, tarvitsemme talouselukutaidon kehittämisen ohella vielä paljon muutakin. Talouselukutaidot tarjoavat perustan ymmärrykselle, mutta niiden lisäksi tarvitaan myös edellä mainittuja apuvälineitä talouden hallitsemiseksi ja ymmärtämiseksi, sääntelyä, jolla estetään epäasiallinen toiminta markkinoilla sekä ihmisten saattaminen itsensä ja yhteiskunnan kannalta epäedulliseen tilanteeseen. Tarvitsemme siis reiluja pelisääntöjä ja regulaatioita rahatuotteiden markkinointiin ja saatavuuteen, yhteistä tahtoa ja kaikkea sellaista, jolla tilanne pysyy hallinnassa niin yksilön, kotitalouksien kuin yhteiskunnankin näkökulmista.

Korkea talouselukutaitoaste on kaikkien etu

Ihmisten talouselgelmiä leimaa usein tunne osaamattomuudesta ja häpeä. Ne estävät myös usein avun hakemisen ja saavat ihmiset yrittämään itse, vaikka taitoja ja arviointikykyä ei aina olisi riittävästi. Keskustelu talouselkutaista on tuonut tähän tervetulleeseen uuden näkökulman. Talouhallinnassa kyse ei välttämättä olekaan mistään häpeällisestä epäonnistumisesta ja kyvyttömyydestä, vaan isolta osin myös mahdollisuuksista toimia muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Jostakin sellaisesta, jota voi yrittää ottaa haltuun harjoittelemalla ja lisäämällä taitoja. Aiemmin talouselkutaista piti oppia itse, mutta nykyisessä jatkuvasti muuttuvassa tilanteessa tuo vaatimus on kohtuuton.

Talouselkutaisten lisäämiseen ja talouden toimintakentän pelisääntöjen kehittämiseen pitäisi olla laaja yhteiskunnallinen halu. Kotitalouksien talouselgelmiä ei nimittäin hyödy kukaan muu kuin korkeintaan järjestelylainoja kovalla korolla ja isolla riskillä myöntävä yritys, joka yrittää kuoria kermat päältä.

Lähde:

Majamaa Karoliina, Rantala Kati, Sarasoja Laura: Viime vuosien muutokset vakavissa velkaongelmissa. Analyysi velkomustuomioista. Yhteiskuntapolitiikka 2017.

3 Talousvaikeuksien riskiryhmiin voi panostaa pienillä teoilla

Eeva Piha, Helsingin Diakonissalaitos

Taloustaitojen opetusta tulisi kohdistaa riskiryhmiin

Kansallisesta talouslukutaidon strategiasta on ollut paljon keskustelua. Keskustelua on herättänyt muun muassa se, kuinka talouslukutaidon opetus tavoittaa kattavasti koko väestön. Taloudenhallinnan riskiryhmät edustavat vähemmistöä koko kansaa läpi leikattaessa, mutta heihin olisi syytä kiinnittää erityistä huomiota ja kohdentaa talouslukutaidon lisäämisen toimenpiteitä erityisesti näille ryhmille. Muut ryhmät ovat toki yhtä lailla tärkeitä, mutta positiivisen diskriminaation avulla voidaan vaikuttaa tehokkaasti ja ennaltaehkäisevästi potentiaalisten talousvaikeuksien syntymiseen.

Suomen Asiakastiedon tilastojen mukaan maksuhäiriöisten henkilöiden osuus ikäluokasta kasvaa lähes kymmenkertaiseksi siirryttäessä ikäluokkaan 20-29 vuotta. Nuorilla aikuisilla onkin suhteessa eniten maksuhäiriömerkintöjä ikäluokkaansa verrattuna. Ennaltaehkäisevä työ olisi siis järkevää kohdentaa ensisijaisesti nuoriin silloin, kun ongelmat eivät vielä ole kärjistyneet. Tutkimusten mukaan nuoruus, pienituloisuus ja vähäinen koulutus lisäävät riskiä velkaantumiseen, mutta juuri tämän kohderyhmän mahdollisuus saada palveluita velkaantumistilanteeseen on heikko.

Nykyiset velkaantuneille suunnatut palvelut on suunniteltu pitkälti vastaamaan sellaisten ihmisten tarpeita, joiden taloudellinen tilanne on vakiintunut. Tämä rajaa pois lähes kaikki ne, joiden ensisijainen toimeentulo on jokin sosiaalietuus, kuten opintotuki, työttömyysturva, toimeentulotuki, sairauspäiväraha tai kuntoutustuki, vaikka pienituloisuus nimenomaan on velkaantumisen vahva riskitekijä. Peura-Kapasen ym. haastattelemat asiantuntijat tunnistavat ongelman. Jos asiakas ei ole tarpeeksi velkaantunut tai maksuvaraa ei ole, on olemassa riski, että asiakas käännytetään pois järjestelmästä.

Pienituloisten joukko tulee tulevaisuudessa kasvamaan entisestään tuloerojen kasvaessa. Vuosina 2015–2018 tulot alimmissa tuloryhmissä pienenivät, eikä tälle kehitykselle ole odotettavissa käännettä. Tuloerojen kasvuun ovat vaikuttaneet muun muassa tulonsiirtoihin kohdistuneet leikkaukset siitähän huolimatta, että niiden varassa elää yhä useampi henkilö. Toimeentulotukea saavien määrä kasvoi viime vuoden aikana. Toukokuussa 2017 tuen saajia oli 16% enemmän kuin kaksi vuotta aiemmin. Nuorista aikuisista (18-24 -vuotiaat) toimeentulotukea sai 9% ikäryhmästä. Myös yhä useampi työtön oli pelkän perusturvan varassa. Työttömyysetuuksien maksussa oli 4% kasvua edellisvuoteen verrattuna.

Taloudellinen niukkuus heikentää toimintakykyä

Sendhil Mullainathan ja Eldar Sharif totesivat käyttäytymistaloustieteellisessä tutkimuksessaan, että taloudellisella niukkuudella on yhteys yksilön valintoihin ja päätöksentekokyvyn heikentymiseen. Taloudellisessa niukkuudessa elävät tekevät muita helpommin lyhytnäköisiä ratkaisuja, jotka pitkällä tähtäimellä ovat heidän oman etunsa vastaisia. Taloudelliseen pärjäämiseen liittyvät huolet syövät aivojen kapasiteettia. Ja kun aivokapasiteetti ylikuormittuu, heikkenee ihmisen kyky itsehillintään ja keskittymiseen. Köyhyys heikentää siis juuri niitä ominaisuuksia, joita tarvitaan kestävien ja harkittujen päätösten tekemiseen.

Taloustaitohankkeessa on huomattu, että paitsi taloudellinen niukkuus, myös muut samanaikaiset elämänhallintaan, mielenterveyteen tai päihteidenkäyttöön liittyvät ongelmat vaikeuttavat rationaalisten päätösten tekoa ja heikentävät yksilön toimintakykyä. Harvoin talousvaikeuksissa olevan nuoren ainoa ongelma ovat puhtaasti taloudelliset vaikeudet, lähes aina vyyhtiin liittyy myös muunlaisia haasteita arjen ja elämänhallinnan eri osa-alueella.

Velka sairastuttaa ja aiheuttaa välillisiä kustannuksia

Tutkimuksen mukaan velkaantuneilla aikuisilla on velkaantumattomia aikuisia kolme kertaa suurempi todennäköisyys sairastua tavallisimpiin mielenterveyden häiriöihin kuten masennukseen, yleiseen ahdistuneisuushäiriöön, paniikkihäiriöön sekä sosiaalisten tilanteiden pelkoon. Riippuvuudet sekä velkaantuminen usealle eri taholle lisäävät riskiä entisestään. Heistä noin 50% sairastaa

mielenterveyden häiriöitä. Myös tutkimus pitkäaikaisesti ylivelkaantuneista tukee väitettä velkaantuneiden heikommasta terveydestä. Paitsi subjektiivisesti koettuun terveyteen, on ylivelkaantumisella ja pitkäaikaisilla maksuvaikeuksilla yhteys myös suurempaan riskiin sairastua psykoosiin tai diabetekseen. Tutkimuksessa todetaan, että ylivelkaantumisen ennaltaehkäiseminen ja talousvaikeuksien ratkaisukeinojen kehittäminen edistävät kansanterveyttä ja siten pienentävät velkaantumisesta aiheutuvia välillisiä kustannuksia.

Tehokas talousneuvonta ja -opetus muodostuvat ajan myötä edullisemmiksi kuin ylivelkaantumisesta aiheutuvat toimeentulotuki-, ulosotto-, velkajärjestely- ja selvittelykustannukset, todetaan tutkimuksessa ylivelkaantumisen hoidon ja ehkäisyn tehostamisesta. Oma lukunsa ovat velkaantumisen ja talousvaikeuksien aiheuttamat muut välilliset kustannukset, kuten terveydenhoitokulujen kasvaminen. Ylivelkaantuneisuus ja ulosoton alaisena oleminen heikentää osan kohdalla halukkuutta työllistyä ja vaikuttaa sitä kautta kansantalouteen verotulojen menetyksenä. Hollantilaisen tutkimuksen mukaan velkaneuvontaan panostettu euro vähentää 1–2,90 euroa sosiaalietuuksien käyttöä.

Taloustaitojen opetuksella on vaikutusta

Useat tutkimukset osoittavat, että talousopetuksella on vaikutusta. Hyvät taloustaidot ennakoivat hyvää taloudenhallintaa sekä veloista selviytymistä. Talousopetukseen osallistuminen korreloi tutkimusten mukaan myös taloudellisen käyttäytymisen kanssa. Nuoren kannalta kriittisiä vaiheita ovat itsenäistyminen ja sitä seuraavat vuodet. Nuoren täyttäessä 18 vuotta mahdollistuu erilaisen taloudellisten, ja erityisesti luotollisten sopimusten ottaminen omiin nimiin.

Taloudelliset käyttäytymismallit periytyvät vahvasti kodin kautta, mutta kaikki nuoret eivät saa hyviä talousosaamisen malleja kotoa. Kyse ei välttämättä ole perheen sosioekonomisesta taustasta, vaan rahasta puhumisen kulttuuri on Suomessa edelleen heikko. Nuoret ja nuoret aikuiset ovat kohderyhmänä helposti tavoitettavissa. Peruskoulun jälkeen 94% nuorista jatkaa koulutukseen ja suurin osa koulutuksen ulkopuolelle jääneistäkin sijoittuu johonkin muuhun toimintaan. Viemällä taloustaitojen opetus toisen asteen oppilaitoksiin sekä muihin nuorille suunnattuihin palveluihin, kuten työpajoille ja starttivalmennukseen, mahdollistaa nuorten ikäjakauman huomioiden, nuorten tavoittamisen ennaltaehkäisevästi juuri riskiryhmään siirtymisen kynnyksen molemmin puolin.

Taloustaitojen opetuksen vieminen sinne, missä nuoret jo ovat, on kannattavaa. Tämän on todennut Taloustaitohanke, jonka teettämän vaikuttavuuskartoituksen mukaan nuorten kokemus omista raha-asioiden hoitamiseen tarvittavista tietotaidoistaan kasvoi taloustaito-opetuksen aikana, samoin kuin tietoisuus siitä, mistä talousvaikeuksiin saa apua. Taloustaito-opetus vaikutti myös nuorten näkemyksiin oman talouden suunnittelun tarpeellisuudesta. Myös Peura-Kapasen ym. suositusten mukaan kuluttajia kannattaa lähestyä ja informaatiota jakaa siellä, missä ihmiset muutoinkin liikkuvat. Tämä madaltaa myös yhteydenotokynnystä.

Matalan kynnyksen kohtaamisia

Vaikka velkojen järjestely ei olisikaan mahdollista maksukyvyttömille velallisille, hyötyisivät he silti matalan kynnyksen palveluista ja neuvonnasta. Vaikka itse velalle ei voisikaan tehdä mitään juuri nyt, voi nykytilanteen tasapainottaminen tuoda

hallinnan tunnetta omasta taloudesta veloista huolimatta. Osallisuuden kokemuksen on todettu vahvistavan toimintakykyä ja elämänhallinnan tunnetta, joka taloudellisesta niukkuudesta kärsivillä on usein heikentynyt. Talousneuvonta on tehokas tapa auttaa sellaisia henkilöitä, joiden velkaantuminen on vielä maltillista tai ongelmat ovat vasta potentiaalisia riskejä. Oikeaan aikaan annettu talousneuvonta voi parhaimmillaan ehkäistä ongelmien kasautumista ja maksuhäiriömerkintärekisteriin pääytymistä.

Mahdollisuudet ennalta ehkäisevään talousneuvontaan ovat rajalliset, ja kun velkaantumisen taustalla ovat usein muutokset elämäntilanteessa tai muut samanaikaiset ongelmat, kuten mielen-terveys, sairaudet tai riippuvuudet, voi kuormittavassa elämäntilanteessa olla liian raskasta etsiä oma-aloitteisesti apua ja tukea talouden ongelmiin. Olisikin tärkeää, että rahasta ja talousvaikeuksista puhuminen ja avun piiriin ohjaaminen olisi luonteva osa myös muiden sektoreiden toimintatapaa.

Matalan kynnyksen talousneuvontaa olisi mahdollista toteuttaa julkisen sektorin ja kolmannen sektorin yhteistyönä. Kuten talousopetuksen, olisi myös matalan kynnyksen talousneuvonnan hyödyllistä jalkautua nuorten omaan elinpiiriin, jotta osallistumisen kynnys olisi mahdollisimman matala. Muualla maailmassa on havaittu, että talousneuvonta on toimivaa, kun sitä toteutetaan monipuolisia kanavia (kasvokkain, netin kautta, painettu materiaali) pitkin. Neuvontapalvelut eivät kuitenkaan tavoita kaikkia, koska asiakkaan voimavarat ovat vähäiset tai heillä ei ole kykyä tai osaamista toimia vaaditulla tavalla. Talousneuvontaan kaivataankin joustoa ja mahdollisuutta

osallistua silloin, kun motivaatiota löytyy, vaikka voimavarat olisivatkin vähäiset.

Helsingin Diakonissalaitoksen Vamos koordinoi Taloustaitohanketta, jossa nuoren on mahdollista saada vapaaehtoinen pankkilainen tueksi omien talousasioiden hoitoon. Kysyttäessä nuorilta, mikä Raha-Amigossa oli parasta, toi heistä 90% esiin mentorin tarjoaman tuen, tsemppauksen ja ymmärryksen. Osa nuorista yllättyi siitä, että mentorilla oli aito halu auttaa. Nuorten vastaukset puhuvat vahvaa kieltä, että sillä, miten nuori kohdataan, on todella iso merkitys. Matalan kynnyksen talousneuvontaa antavien tahojen ei tämän valossa tarvitse olla velkojen ja raha-asioiden asiantuntijoita, vaan tärkeintä on kyky olla läsnä nuorta varten.

Pieniä suuria asioita, joilla tutkitusti on vaikutusta.

Lähteet:

Peura-Kapanen L., Aalto K., Lehtinen A-R. & Järvinen R. (2016). Ylivelkaantumisen ehkäisy ja hoidon tehostaminen.

Meltzer H., Bebbington P., Brugha T., Farrell M., Jenkins R. (2012). The relationship between personal debt and specific common mental disorders.

Blomgren Jenni, Maunula Nico & Hiilamo Heikki (2014). Sairastuttaako velka? 15 vuoden seurattututkimus pitkäaikaisesti ylivelkaantuneista.

4 Talousosaaminen 2020-luvulla

Paula Pessi, Kuluttajaliitto – Konsumentförbundet ry

Digitalisaatio muuttaa kuluttajan roolia

Oman talouden lukutaito on kuin sujuva liikenteenlukutaito. Ennakoimalla ja ajoissa varautumalla voi välttyä pahimmilta onnettomuuksilta. Silti sattuma saattaa yllättää itsestä riippumattomasta syystä. Silloin tarvitaan myös ulkomaailman interventiota ja tukea.

Talousosaaminen on yksi peruskivi yhteiskunnallisissa taidoissa, jonka pohja luodaan jo nuorella iällä. Oppimisen tarve ei rajoitu kuitenkaan vain lapsuuteen ja nuoruuteen, vaan jatkuu läpi elämänkaaren. Eri elämänvaiheissa korostuvat erilaiset tarpeet ja aina tulee eteen uutta opittavaa. Joustava, oppiva ja kehittyvä talouselukutaito on edellytys hyvälle talousosaamiselle, uusien teemojen omaksumiselle ja tiedon hyödyntämiselle muuttuvassa maailmassa.

Uudenlaista talouselukutaitoa tarvitaan erityisesti nopean digitalisaation aikana, kun kehitys on tuonut kuluttajalle aivan uudenlaisen maailman tuotteineen. Kuluttajan maailma on muuttunut kivijalkakaupoista ja käteismaksuista reaaliaikaiseen, eri alustoja hyödyntävään maksamiseen ja laajaan laitevalikoimaan eri sovelluksineen ja palveluntuottajineen.

Kuluttajalta vaaditaan nyt paljon. Tarvitaan digilukutaitoa ja virtuaalisten sisältöjen hahmottamista. On tutustuttava uusiin maksutapoihin ja rahoitustuotteisiin, valittava niistä itselle sopivimmat

ja vältettävä riskit. On syytä tietää ainakin perusasiat digi- ja virtuaaliturvallisuudesta, jotta voi tehdä järkeviä valintoja.

Täytyy myös olla realismia ymmärtää, ettei lainsäädäntö ole turvaamassa kuluttajan jokaista askelta ja ostopäätöstä. Digitekniikan uudet tuotteet ovat trendsettereiden lemmikkejä, mutta vanavedessä seuraa iso joukko kuluttajia, joille vaikkapa internetin tietoturvariskit eivät vielä ole realisoituneet omien valintojen tuoman vastuun kautta.

Myös sosiaalinen paine tietyn digiutuuden käyttöönottoon voi painaa valintaa tehdessä, vaikkei välttämättä vielä ole ymmärrystä mihin kaikkeen onkaan antanut luvan ja oikeudet, vaikkapa tuottaessa sisältöä sovellukseen tai ottamalla käyttöön uuden virtuaalisen maksutavan.

Tulevaisuuden talousosaaminen on myös tietoisuutta omista oikeuksista kuluttajana. Esimerkiksi erilaiset immateriaalioikeudet, patentit, sovellukset, sisällöt ja niiden omistajuussuhteet tulevat vaatimaan lainsäädännön tarkentamista ja uudelleentulkintaa. Alusta- ja jakamistalous ovat täällä ja jatkavat kehittymistään. Käyttäjä saattaa osata luovia niiden maailmassa teknisesti ja sujuvasti, mutta mitä tapahtuu, kun eteen tulee ongelmia? Vastuiden rajanvedon määrittely on tärkeää.

Vastuukysymykset korostuvat

Jakamistalous ei ole uusi keksintö mutta uutta ovat alustat, jotka mahdollistavat kuluttajien yhteydenpidon, tiedonsaannin ja pääsyn palveluiden käyttäjiksi. Milloin alustataloudessa tarvitaan kuluttajansuojaa? Missä kulkee vapaan sopimisen ja elinkeinotoiminnan raja?

Käyttäessämme uusia palveluita, voimme samalla antaa alustan hallinnoijalle tietoja itsestä ja kulutuskäyttäytymisestä. Kuka omistaa tämän tiedon, ja miten sitä saa jakaa ja hyödyntää? Kuluttajan kannattaa myös muistaa, ettei ole ilmaisia digitaalisia palveluja. Osan maksamme jo nyt omalla käyttäjätiedolla tai kohdennetulla mainonnalla. Kuluttajalla tulisi aina olla aito, vapaaehtoinen vapaus tehdä itseään koskevia valintoja ja oikeus päättää oman asiakastiedon käyttöoikeudesta ja sen luovuttamisesta. Tämä tieto on tulevaisuuden valuuttaa.

Kuluttajan rooli muuttuu. Kuluttamista ei enää nähdä vain yksipuolisena ostamisena, vaan tapahtumiin saattaa limittyä luonnostaan erilaisia elementtejä, kuten ostamista ja sisällön tuottamista. Lainsäädäntö kehittyy jatkuvasti vastaamaan paremmin muuttuvaa maailmaa, mutta varmasti aina tulee löytymään rajapintoja, joihin vanhat pelisäännöt soveltuvat huonosti tai eivät lainkaan.

Miten saada kuluttajat tietoisiksi omista oikeuksistaan digitaalisten palveluiden maailmassa? Kuluttajia tulee voimaannuttaa tietoisiksi omista oikeuksistaan, ja myös oikeudettomuudestaan, digimaailmassa. Vastuu kuuluu kaikille – yrityksille, yhteiskunnalle ja kuluttajalle itselleen.

Yhteisvastuuta ja lähimmäisen auttamista

Käytännön talousosaaminen on usein sidoksissa myös sosiaalisiin suhteisiin. Naapurin mummo pärjää pidempään tekniikan kanssa, kun lapsenlapsi tai tuttava käy välillä päivittämässä ohjelmat ja antamassa neuvoa askarruttaviin kysymyksiin. Uusien laitteiden ja ohjelmien käyttö on helpompi ottaa omakseen, kun joku näyttää ja opettaa vaikka kädestä pitäen ja sitä rautalankaakin välillä taivuttaen. Huonot ensikäyttökokemukset heijastuvat pitkälle.

On aitoa välittämistä ottaa arjen kiireiden keskellä aikaa ja auttaa omia läheisiä eteenpäin digimaailmaan tutustumisessa. Kuulemme hyviä ja huonoja tarinoita siitä, miten uusi teknologia jalkautuu erilaisten kuluttajaryhmien arkeen. Jokainen meistä voi auttaa omalta osaltaan, että mahdollisimman moni tarina kertoisi siitä, miten digitaalisuus on helpottanut arkea eikä hankaloittanut sitä.

Vaikkei seniori vielä olisikaan, on laajasta sosiaalisesta verkostosta hyötyä. Jos vaikkapa uuden sovelluksen käyttöönotto arveluttaa, voi selata läpi internetin keskustelupalstoja ja sosiaalista mediaa, mutta mukavalta ja luotettavalta tuntuu, mikäli omalta tuttavalta voi kysyä kokemuksia ja vinkkejä.

Yhteiskunnan eriarvoistuminen – pysyvätkö kaikki mukana?

Yhteiskunnassa tulee aina olemaan erityisryhmiä, jotka eivät jonkin toimintarajoitteen vuoksi kykene ottamaan käyttöön digitaalisia palveluita. Myös digirajoitteisten tulee voida asioida yhteiskunnan aktiivisina toimijoina muutoin kuin digitaalisesti ja heille on turvattava pääsy palveluihin ilman kohtuuttomia ehtoja saavutettavuudessa.

On erittäin tärkeää tunnistaa mekanismit, jotka syrjäyttävät ihmisiä yhteiskunnan kehityksestä. Yhteiskunnan eri toimijoiden tulee ottaa vahva rooli ja vastuu pelisäännöistä muuttuvassa maailmassa, jotta syrjäytymiskehitys pystytään minimoimaan. Tulevaisuuden skenaarioihin on hyvä varautua ajoissa siltä osin kuin se on mahdollista.

Talouselämää tulee aidosti edistää monikanavaisen viestinnän kautta, eri keinoin ja jatkuvasti. Viestinnässä on olennaista tavoittaa kaikki kohderyhmät ja viedä se tilanteisiin, joissa viestintä tapahtuu luontevasti. Tiedon tarve on usein myös äkillinen ja elää ajassa. Ideaalitulanteessa aktiivinen kuluttaja osaa hakea itsenäisesti tietoa ja soveltaa sen käytäntöön. Aina tulee kuitenkin olemaan ryhmiä ja yksilöitä, joilta puuttuu pohjatietoja ja -taitoja itsenäiseen tiedonhakuun ja toimintaan.

Jotta talouselämä vahvistuisi ja muuttuisi konkreetiksi, tiedon lähteille pääsemisen tulee

olla yksinkertaista ja vastata aitoon tarpeeseen. Tietoa tarvitaan usein juuri oman tilanteen selvittämiseen, eivätkä yleiset kuvailut silloin riitä. Suurimpaan tietomäärään ei koskaan tule olemaan riittävä, mikäli se ei ole aidosti saavutettavissa. Tiedon lisäksi tarvitaan taitoja soveltaa opittu käytäntöön. Tiedon siirtäminen enenevässä määrin juuri niihin kanaviin, joissa digirajoitteinen ei kykene toimimaan, on haaste yhdenvertaisuudelle ja riski syrjäytymisen edesauttamiselle. Oikeita tuloksia saadaan viestimällä oikeilla keinoilla, oikeaan aikaan, oikealle kohderyhmälle. Tämän toteutumiseen tarvitaan myös oikeaa tahtotilaa ja riittäviä resursseja, jottei asiaa kuitata vain kiusallisena kustannuskysymyksenä, joka halutaan sivuuttaa mahdollisimman nopeasti.

Miten eriarvoistumista ehkäistään digitalisovilla markkinoilla? Tähän tärkeään kysymykseen tulee löytää vastaus 2020-luvulla.

5 Yrittäjä kantaa huolta paitsi omasta, myös asiakkaiden talouslukutaidosta

Petri Malinen, Suomen Yrittäjät

Viime aikoina yhä useammat tahot ovat esittäneet huolensa talouslukutaidosta eli kuluttajan tai yrittäjän kyvystä ymmärtää henkilökohtaiseen tai yrityksen taloudenhoitoon liittyviä asioita sekä soveltaa tietoja käytännössä.

Finanssialan digitaalinen murros ja etenkin reaaliaikainen maksaminen asettavat uudenlaisia haasteita yrittäjän ja hänen asiakkaansa talouslukutaidolle. Tämän haasteen edessä ovat myös suomalaiset yrittäjät, etenkin kun on esitetty, että yrittäjän talouden hallinnassa on nyt alkamassa uusi aika. Kuluttaja ja yrittäjä joutuvat tai pääsevät päättämään yhä laajemmasta joukosta taloudellisia asioita.

Perinteisesti suomalaisten taloudellinen lukutaito on ollut kohtuullisen hyvä. Tämä näkyy suomalaisten taloudellisessa tietämyksessä ja käyttäytymisessä. Hyvä osaaminen on mahdollisesti seurausta verrattain korkeasta koulutustasosta ja taipumuksesta seurata talousasioita.

Tilanteeseen ei kuitenkaan saa tuodittautua. Vaikka taloudellinen lukutaito on Suomessa hyvää, se ei tarkoita, etteikö asioissa olisi parannettavaa. Tästä kertoo karua kieltään se, että tilastojen mukaan ulosotossa oli vuonna 2016 yli 550 000 eri velallista. Velallisten kokonaismäärä kasvoi vuodesta 2015 yhteensä lähes kaksi prosenttia. Uusia velallisia, joilla ei ole ollut asioita ulosotossa edeltävän vuoden aikana, oli vuonna 2016 noin 171 000.

Digitalisoituva yhteiskunta edellyttää uudenlaisia tietoja ja taitoja

Digitaaliset työkalut voivat helpottaa yritystoimintaa, mutta samalla uudenlainen sääntely haastaa yrittäjiä. Byrokratian haasteet saattavatkin tuntua yrittäjistä niin raskailta, etteivät he jaksaneet paneutua tärkeään asiaan riittävästi.

Digitalisaatio koskettaa jokaista yrittäjää nimenomaan uuden mahdollistajana. Uudet maksutavat helpottavat maksamista ja tekevät siitä samalla huomaamattomampaa. Vaikka helppous on positiivinen asia, siinä on riskinsä. Kun maksaminen käy lähes huomaamatta, voi käsitys omasta rahankäytöstä hämärtyä. Tämä lisää ylivelkaantumisen riskiä. Se on riski paitsi kuluttajalle, myös häntä palvelevalle yrittäjälle. Yrittäjä tarvitsee asiakkaita, jotka kykenevät kuluttamaan vastuullisesti.

Uusi teknologia ja uudet toimijat ovat tuoneet markkinoille kokonaan uudenlaisia finanssituotteita ja -palveluita. Nämä vaativat myös yrittäjältä entistä vahvempaa talouden ymmärtämistä. Ei riitä, että peruskäsitteet ovat hallussa, jos ei ymmärrä, mitä ne eri asiayhteyksissä tarkoittavat.

Jokaisen tulisi lisäksi pystyä soveltamaan taloustietoja ja talouslukutaitoa oman taloutensa hoidossa. Omaan tilanteeseen ja yritystoimintaan järkevimpien ja toimivimpien palvelujen valitseminen lähes äärettömästä tarjonnasta vaatii tietoa, taitoa ja soveltamiskykyä.

Moni yrittäjä tuntee itsensä tässä tilanteessa helposti nurkkaan ajetuksi. Vaihtoehtoja on tarjolla uuvuttavan paljon. On lähi- ja mobiilimaksamista, on PSD2:sta sekä erilaisia verkko- ja mobiilimaksupalveluja. Uusista mahdollisuuksista huolimatta kyse on pitkäjänteisestä kestäväen talouden hoidosta. Se millä tekniikoilla taloutaan hoitaa, on vähemmän merkityksellistä.

Eri-ikäisillä eri haasteet

Ajatus pitkäjänteisestä kestäväen talouden hoidosta yhdistettynä tämän päivän alati muuttuvaan arkeen on haastavaa. Jopa alan asiantuntijoilla on vaikeuksia seurata ja ymmärtää tapahtuvaa muutosta. Vielä vaikeampaa se on yrittäjille ja asiakkaille.

Eriyisiä vaikeuksia on nuorilla. Heidän talouslukutaitonsa on keskimääräistä heikompaa. Toisaalta vanhemmilla ihmisillä ongelmaksi uhkaa muodostua tietämyksen rajallisuus, kun digitalisaatio muuttaa maksamisen ja muun asioinnin tuttuja toimintatapoja. Heikko talouden hallinta voi olla kaikenikäisten ongelma. Esimerkiksi hallitsematon kuluttaminen voi horjuttaa taloutta ikään tai sukupuoleen katsomatta.

Tämä asettaa haasteita talousosaamisen edistämiseksi. Siinä missä erilaiset digitaaliset alustat ja niihin perustuvat reaaliaikaiset viestintäpalvelut toimivat nuorten kohdalla, kaipaavat vanhemmat ihmiset usein henkilökohtaisempaa ja perinteisempiin viestintävälineisiin perustuvaa neuvontaa ja ohjausta.

Pelkkä tieto ei myöskään riitä. Talousasiat kytkeytyvät vahvasti muuhun elämän hallintaan. Velkaantumiseen ja muihin talouden hallinnan ongelmiin liittyy liian usein häpeää ja syyllisyyttä. Vielä tänä päivänäkin konkurssin tehnyt yrittäjä leimautuu lähes elinikäisesti.

Näistä lähtökohdista on selvää, että avoin ja rehellinen keskustelu vaikeuksiin ajautuneen ihmisen kanssa on hankalaa. Taloudellisiin ongelmatilanteisiin liittyy häpeää ja ongelmien peitteilyä, ehkä jopa toiveajattelua ja lyhytjänteisyyttä.

Hallitsematon taloudenhoito aiheuttaa kuitenkin sekä yksittäiselle ihmiselle että laajemminkin koko yhteiskunnalle sosiaalisia ja taloudellisia kustannuksia. Yrittäjän hallitsematon taloudenhoito voi tuhota paitsi hänen oman tulevaisuutensa, vaarantaa myös hänen työntekijöidensä tulevaisuuden työpaikan tuhoutumisen seurauksena.

Ainoa tapa hallita tilanne on hankkia koko ajan riittävää perusosaamista taloudesta ja sen muutoksesta. Vain siten yrittäjä ja asiakas kykenevät hoitamaan talouttaan. Pelkkä tieto ei kuitenkaan johda käyttäytymisen muutokseen. Tiedon tulee olla paitsi houkuttelevassa ja vastaanotettavassa muodossa, myös sellaista että se ohjaa oikean taloudellisen käyttäytymisen suuntaan.

Jotta tällainen kehityskaari olisi mahdollista, on ensiarvoisen tärkeää, että talouslukutaitoa edistetään ja että talousasioissa opastavat tahot tekevät tiivistä yhteistyötä ja käyvät avointa vuoropuhelua.

6 Taloustaidot 2020 - matikkaa, psykologiaa ja elämänikäistä oppimista

Henna Mikkonen, OP

Oman talouden hallinta on kansalaistaito

Oman talouden hallinta on tärkeä kansalaistaito. Hoitamalla raha-asiansa fiksusti voi edistää omaa hyvinvointiaan nyt ja tulevaisuudessa. Sen sijaan huonolla taloudenhoidolla voi saada elämänsä sekaisin ja heikentää yleistä tyytyväisyyttä elämään. Oma talous ei ole erillinen saareke, vaan kytkeytyy muihin elämän osa-alueisiin.

Suomalaisten taloudellinen lukutaito on tutkimusten mukaan kansainvälisissä vertailuissa korkealla tasolla. Siitä on syytä olla ylpeä. Mutta hyvä sijoitus ei kuitenkaan tarkoita, etteikö tekemistä riittäisi. Taloudellinen lukutaito ei takaa sitä, että ihmiset tekisivät omassa elämässään taloudellisesti järkeviä päätöksiä. Eri väestöryhmien välillä löytyy myös eroja taloudellisessa lukutaidossa ja käyttäytymisessä. Riskiryhmään kuuluvat erityisesti nuoret, pienituloiset ja työttömät. Parannettavaa riittää sekä perustiedoissa että erityisesti siinä, miten opitut tiedot siirtyvät käyttöön.

Psykologiaa vai matematiikkaa?

Ihmisten taloudellinen käyttäytyminen on monisyinen, ja osittain vielä tutkimaton kysymys. Usein taloustaidoista puhuttaessa keskitytään maattisiin taitoihin. Ne ovat toki oleellinen osa, mutta eivät yksinään riitä.

Vuosien työskentely pankissa on saanut minut vakuuttuneeksi siitä, että taloudenhallinta on vähintäänkin yhtä paljon psykologiaa kuin matematiikkaa. Esimerkkejä on monia. Kokemukseni mukaan esimerkiksi pikavippien kautta velkakierteseen ajautuneiden nuorten kohdalla kyse ei niinkään ole tiedon puutteesta vaan enemmän muista tekijöistä, kuten kärsimättömyydestä, itsekurista, sosiaalisesta paineesta tai hällävälä-asenteen iskemisestä päälle ongelmien kasautuessa.

Tiedämme, että säästäminen on järkevää. Moni ei sitä silti tee, vaikka taloudellinen tilanne sen mahdollistaisi ja järki sanoisi, että se kannattaa. Yli varojen eläminen puolestaan ei ole missään nimessä pelkästään pienituloisten asia, vaan sitä esiintyy kaikissa tulo- ja sosiaaliluokissa.

Sijoituspuolella esimerkkinä voisi toimia WinCapita -sijoitushuijaus Suomessa muutaman vuoden takaa. Tutkimuksen mukaan WinCapitaan sijoittaneet olivat keskivertoa paremmin koulutettuja ja hieman suurituloisempia. Koulutus ei siis suojannut sijoitushuijaukselta.

Maailma muuttuu ja niin muuttuvat myös taloustaidot

Ympäriämme tapahtuu monia muutoksia, joilla on vaikutuksia myös ihmisten taloudelliseen käyttäytymiseen ja hyvinvointiin. Ihmisten elinikä on noususuunnassa ja eläkkeellä vietetyt vuodet ovat ajallisesti pidentyneet. Tämä on yksilöiden

kannalta mitä iloisin asia, mutta tuo suuria haasteita hyvinvointivaltiomme rahoitus pohjalle tulevina vuosikymmeninä. On hyvinkin mahdollista, että ihmiset joutuvat tulevaisuudessa ottamaan entistä enemmän itse vastuuta omasta hyvinvoinnistaan ja terveydenhoidostaan ja niiden aiheuttamista kuluista.

Toisaalta suomalaiset ovat vaurastuneet viimeisten vuosikymmenten aikana ja entistä useammalla on säästöjä ja sijoituksia. Ihmisillä on siis taloudellisesti myös entistä enemmän panoksia pelissä, jolloin säästöjen ja sijoitusten järkevä hoito on entistä tärkeämpää.

Maailmaa mullistaa tällä hetkellä digitalisaatio, joka vie ja tuo työpaikkoja sekä tekee elämästämme monella tavalla helpompaa. Digitalisaatio muuttaa myös maksamista, joka on jo nyt isossa murroksessa. Jatkossa muutosnopeus todennäköisesti kasvaa. Maksaminen on entistä enemmän taustalla tapahtuva toiminto, johon ei tarvitse kiinnittää huomiota ja maksamisen mahdollistavat vaihtoehdot monipuolistuvat. Monelle tämä on tervetullutta, mutta osalle se voi aiheuttaa haasteita oman talouden hallinnassa ja se puolestaan voi tehdä säästämisestä vaikeampaa.

Työn murroksen taas odotetaan johtavan siihen, että työurat ovat jatkossa entistä pirstaleisempia; teemme enemmän keikka- ja pätkätöitä, vaihdamme työpaikkoja ja kouluttaudumme uudelleen. Kun säännöllinen kuukausipalkka ei ole enää itsestäänselvyys, tarvitaan myös aiempaa enemmän taloudellista suunnittelua arjen maksu-
virtojen hoitamiseksi.

Oikea-aikaisuus on valttia

Ulkoisten muutospaineiden lisäksi ihmisten omassa elämässä tapahtuu muutoksia, jotka edellyttävät taloudellisesti isoja päätöksiä. Nämä

merkittävät tilanteet ovat usein ainutlaatuisia ja tulevat vastaan ehkä vain yhden kerran, mutta niillä voi olla taloudellisesti kauaskantoisia seuraamuksia.

Tällaisia elämän taitekohtia ovat muun muassa opiskelupaikan valinta, itsenäistyminen, työelämään siirtyminen, omistusasunnon hankkiminen, säästämisen ja sijoittamisen aloittaminen sekä eläköityminen. Fiksuilla päätöksillä näissä tilanteissa omaa taloudellista hyvinvointia voidaan edistää pitkällä tähtäimellä. Elämässä tapahtuu myös ikäviä yllätyksiä, joihin ei aina itse voi vaikuttaa, mutta joihin voi hyvillä taloustaidoilla varautua. Näitä ovat esimerkiksi oma tai läheisen työkyvyttömyys tai sairastuminen, ero tai työttömyys.

Elämän taitekohdissa taloustaidot ja niiden oikea-aikaisuus korostuvat. Ihmisen käyttäytyminen muuttuu tehokkaimmin, jos hyvä talousneuvo tarjoillaan silloin, kun asia on hänelle ajankohtainen.

Talousoppimista koko elämä

Taloustaidot ovat taito siinä missä muutkin taidot. Ne karttavat opettelemalla, harjoittelemalla ja kokeilemalla – ja väliillä erehtymälläkin. Niitä ei opita kerralla peruskoulun penkillä, koska maailma ympärillä muuttuu ja toisaalta erilaiset taloudelliset kysymykset tulevat ajankohtaisiksi vasta paljon myöhemmin. Taloustaitoja on pystyttävä täydentämään ja jopa osin täysin uusimaan tilanteen niin vaatiessa.

Neuvoja haetaan usein perhepiiristä, mutta sekään ei yksin riitä. Edellisen sukupolven kokemustieto voi olla jo vanhentunutta. Esimerkiksi vakaiden korkojen, korkean inflaation ja säädellyin lainamarkkinan aikoihin saadulla toimivallakin neuvolla ”ota niin paljon lainaa asuntoon kuin

pankista vain saat” ei enää toimi hyvänä ohje-
nuorana ensiasuntoa haluaville. Perheenjäsenien
tai luottoihmistien kautta saadut neuvot tarkoitta-
vat hyvää, mutta niissä heijastuu helposti neuvon-
antajien omat asenteet ja käyttäytymismallit.

Kenellä vastuu taloustaidoista?

Kotien ja koulun rooli on tärkeä taloustaitojen
edistämiseksi, koska siellä luodaan pohjaa ih-
mistien taloudelliselle lukutaidolle ja käyttäytymi-
selle. Koulu on se paikka, jossa kaikkien pitäisi
saada tiedolliset perusteet ja mahdollisimman hy-
vät eväät oman talouden hallintaan. Koulun jäl-
keen oppi tulee muualta.

Pankeilla on iso rooli erityisesti elämän taite-
kohdissa ja oikea-aikaisen tiedon antamisessa.
Kautta historian pankit ovat olleet mukana ihmisen
elämässä silloin, kun tehdään erilaisia omaan
talouteen liittyviä päätöksiä, on kyse sitten asun-
tolainan ottamisesta, säästämisen tai sijoittami-
sen aloittamisesta, avioerosta tai vaikkapa perin-
nöstä. Näissä tilanteissa myös taloustaitojen päi-
vittäminen on ajankohtaista.

Pankeilla on myös paljon tietoa asiakkaistaan
ja heidän taloudellisesta käyttäytymisestään. Da-
tan määrä ja analytiikka kehittyvät parhaillaan hur-
jaa vauhtia, mikä parhaimmillaan mahdollistaa
entistä oikea-aikaisempaa ja personoidumman
neuvonnan. Pankit voisivat tarjota ihmisille pa-
rempaa ymmärrystä heidän omasta taloudestaan
ja sen mahdollisuuksista sekä riskeistä. Tämä
vaatii panostuksia mm. tietojärjestelmiin, data-
analytiikkaan ja henkilökunnan osaamiseen, sekä
siirtymistä kohti entistä kokonaisvaltaisempaa asi-
akkaiden taloudellista tukemista.

Uudet ketterät toimijat toivottavasti kirittävät
tätä kehitystä. Suomessakin on jo useita start up -

yrittäjiä, joiden tavoitteena on auttaa ihmisiä eri-
laisten digitaalisten sovellusten avulla esimerkiksi
säästämään ja sijoittamaan tai välttämään tarpee-
tonta kulutusta. Uudenlaisella ajattelulla ja toimi-
villa työkaluilla voidaan saada aikaiseksi suuriakin
vaikutuksia ihmisten taloudellisessa käyttäytymi-
sessä.

Heittäisin yhden ”vastuupallon” taloustaidoista
myös tutkijoille. Kerta toisensa jälkeen olen saa-
nut työssäni yllättyä siitä, minkälaisia taloudellisia
ratkaisuja ihmiset elämässään tekevät ja mitkä tekijät
näiden päätösten taustalla vaikuttavat. Vielä
tarvitaan paljon lisää tietoa ja tutkimusta, jotta ih-
mistien todellista taloudellista käyttäytymistä ja sii-
hen vaikuttavia tekijöitä ymmärretään. Uskon,
että erityisesti käyttäytymistaloustieteilijöillä on
vielä paljon annettavaa tällä saralla.

Taloustaidot 2020-luvulla - toivelistani

Tulevaisuuden ennustaminen on vaikea laji. Sik-
sipä ajattelin esittää toivelistani siitä, mihin suun-
taan toivoisin taloustaitojen kehittyvän 2020-lu-
vulla.

- Toivon, että suomalaisten taloustaidot ovat edelleen maailman kärkiluokkaa ja että kouluissa panostetaan arjen talouden hallintaan entistä enemmän ja monimuotoisemmin.
- Toivon, että pankit ja muut toimijat panostavat entistä enemmän asiakkaidensa kokonaisvaltaisen taloudellisen hyvinvoinnin parantamiseen.
- Toivon, että tutkijoilta saadaan uutta ja arvokasta tietoa siitä, mitkä tekijät oikeasti vaikuttavat ihmisten taloudellisiin päätöksiin ja miten ihmisiä voitaisiin auttaa paremmiksi päätöksentekijöiksi.

- Toivon, että talouskeskustelu olisi aiempaa moniäänisempää. Esimerkiksi terveyteen liittyviä taitoja opetetaan meille kaikille halki elämän ja näihin opetustalkoisiin osallistuvat lukuisat tahot: oma perhe, päiväkotit, koulu, peruskoulun jälkeiset opinahjot, media, julkiset sekä muut mielipidevaikuttajat. Kaipaisin moniäänisempää keskustelua myös talousasioista, ne eivät ole talousihmisten yksinoikeus.
- Toivon entistä enemmän positiivista näkökulmaa taloustaitoihin liittyvään keskusteluun. Taloustaidoista puhuttaessa näkökulma on usein negatiivinen; puhutaan mitä ongelmia esimerkiksi ylivelkaantuminen tai puskurivarojen puute aiheuttaa. Nämä ovat toki tärkeitä asioita. Positiivisella näkökulmalla tarkoitan

esimerkiksi keskustelua siitä, miten oman talouden hallinta vähentää stressiä, rahasta riittelyä, voimaannuttaa ja tuo mielenrauhaa.

- Toivon, että vuonna 2020 olemme entistä paremmin oman taloutemme hallitsijoita, huolehdimme entistä aktiivisemmin omasta taloudellisesta hyvinvoinnistamme ja kartutamme taloustaitoja halki elämän.

Lähteitä:

Kansantaloudellinen aikakauskirja 1/2016, Kalmi ja Ruuskanen: Suomalaiset pärjäävät taloudellisessa tietämyksessä ja käyttäytymisessä hyvin suhteessa muihin maihin.

Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/2013, Kalmi: Taloudellinen lukutaito ja sen kritiikki
Ville Rantala: Keeping Up with the Ponzis, 2016.

7 Mitä on 2020-luvun talouslukutaito?

Pirjo K. Kuusela, Nordea

Talouslukutaito vuonna 2020 on sitä, että henkilö pystyy yhdistämään ymmärryksen rahan ansainnasta, määrästä, menoista ja tulevaisuuden tavoitteista kussakin elämänvaiheessa sekä osaa valjastaa digitaalisten palveluiden apukeinot oman talouden hallinnan tueksi.

Talouslukutaitoa ja sen merkitystä eri ikäryhmille tuleekin tarkastella aivan uudesta näkökulmasta. Lapsilla ja nuorilla on suurelta osin perusvalmiudet digiosaamisesta, mutta toisaalta käsin kosketettava raha ja maksaminen menee ”piiloon”. Ymmärrys oman talouden perusasioista (ansainnasta, velasta ja maksamisesta), rahan ja talouden liikkeistä, ja ylipäättään merkityksestä yhteiskunnassa on perusta hyvälle elämälle.

Toisaalta meillä on ikääntyvä sukupolvi, jolla on ymmärrystä rahan liikkeistä ja kokemusta oman talouden hallinnasta, kun taas haasteena on rahan ja talouden meneminen digitaalisiin palvelumuotoihin ja näiden uusien kanavien ja palveluiden hallitseminen.

Lapset & nuoret

Talous on tärkeä osa yhteiskuntaa ja siksi oman talouden hallinta on perusta hyvälle elämälle. Talouslukutaidon työpajat tulee aloittaa lapsille ja nuorille jo esikouluiästä alkaen. Aikaisemmat sukupolvet ovat harjoitelleet oman rahan käyttöä (oman talouden hallintaa) mm. viikkorahan muodossa, kun taas lähestyttäessä vuotta 2020 maksaminen menee mitä suurimmalta osalta ”piiloon” eli digitalisoituu ja muuttuu huomaamattomaksi

taustaprosessiksi. Uusille sukupolville on löydetty uusia oppimisen keinoja, jotka osaltaan ovat tukemassa sitä tavoitetta, että riittävän talouslukutaidon kautta henkilö ei esimerkiksi ylivelkaannu tai syrjäydy. Lisäksi finanssisektorin on luotava uudenlaisia palveluita, jotka tukevat tätä tavoitetta.

Talouslukutaito ja oman talouden hallinta on yksinkertaisimmillaan vaihtoehtoisten toimintatapojen punnintaa omassa arjessa. Lasten ja nuorten arkeen tuleekin mennä omakohtaisten ja heitä koskettavien esimerkkien kautta. Nuoret ovatkin kommentoineet, että esimerkkilaskelmien tekeminen on ollut hyvä juttu ja niiden kautta ”ensimmäisen kerran konkretisoitui, miksi ei kannata ostaa aamuin illoin latte-kahvimukia mukaan”. Vuosikuluksessa päivittäisestä latte-kahvista kertyy jo melkoinen summa rahaa, jonka voisi käyttää säännöllisen ja tavoitteellisen säästämisen kautta omien haaveiden saavuttamiseen, kuten esimerkiksi matkustamiseen.

Ikäihmiset (65 +)

Ikääntyvän väestön osalta talouslukutaidossa korostuu digitaalisten palveluiden käyttöönotto ja osaaminen. Suomessa tunnistautumispalvelut eri palveluntarjoajien palveluihin (esimerkiksi pankkien ja verottajan palvelut, Omakanta), ovat pit-

kälti jo digitaalisessa muodossa. Ikäteknologia-keskuksen teettämän kyselyn¹ mukaan paperilomakkeilla kyselyyn vastanneista 31% kertoi omaisten asioineen heidän puolestaan verkossa. Vaarana on, että henkilö joka ei ”uskalla” lähteä kokeilemaan digitaalisten palveluiden käyttöä, voi pahimmillaan syrjäytyä oman talouden hallinnan osalta ja kokea, ettei ole täysivaltainen yhteiskunnan jäsen. Monesti kyse on uuden asian opettelusta, teknologiaan kohdistuvista peloista ja uskalluksen puutteesta. Suomeen on perustettu useita senioriyhdistyksiä, jotka opastavat, opettavat ja edistävät toiminnallaan seniorikansalaisia käyttämään tietokoneita, tabletteja sekä älykännyköitä. Myös pankit ovat lähteneet tukemaan asiaa jalkautumalla kirjastoihin ja palvelutaloihin pitämällä digiopastuspäiviä. Tavoitteena on yhdessä eri toimijoiden kanssa pitää kansalaiset niin pitkään kuin mahdollista toimintakykyisinä ja voimaantuneina.

Kenen pitäisi tehdä ja mitä, ja mitä silloin vaaditaan?

1. Tehdään yhdessä

Suomessa toimivilla pankeilla on maailmanluokan huippuosaamista finanssialasta, mitä voidaan hyödyntää myös koulujen käyttöön. Koulujen kannattaakin hyödyntää finanssisektoria ja pyytää rohkeasti puheenvuoroja oppitunneille. Samalla lisätään sekä merkityksellistä yhteistyötä eri yhteiskunnan toimijoiden kesken että tehdään yhdessä tulevaisuuden Suomea. Kaikkein paras

lopputulos saadaan, kun eri toimijat toimivat yhdessä saman tavoitteen saavuttamiseksi ilman kaupallista tavoitetta. Esimerkiksi talouselukutaito ja talousosaaminen on tällainen teema. Katsotaan yhdessä asioita täysin uudesta näkökulmasta ja pohditaan, mitä tekemällä saamme eri toimijoiden kanssa yhdessä parhaan lopputuloksen aikaiseksi. Yhtenä esimerkkinä toimii Taloudellisen Tiedotustoimiston Yrityskylä-toiminta, jossa kymmeniä eri tahoja yhteiskunnasta tekee yhdessä töitä talouselukutaidon edistämiseksi. Toinen hyvä esimerkki on Vamoksen Taloustaitohanke syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukemiseksi, jossa Danske, Nordea ja OP tekevät yhdessä mentorointia.

2. Pelillistetään

Millenium-sukupolvien vaikuttavimmat oppimismetodit ovat älylaitteiden videopohjaisissa peleissä. Lapset ja nuoret käyvät päivittäin satoja kertoja katsomassa erilaisia videopohjaisia viestejä, oli sitten kysymys snapchatistä, YouTubea tai muusta palvelusta. Tämä tarkoittaa myös sitä, että arkipäivässä rahavirtojen liikkeiden (mistä rahaa tulee, mihin kohteisiin maksut menevät) seurannan tulisi olla visuaalisessa muodossa. Esimerkiksi, jos nuoren tavoitteena on päästä etelänmatkalle, häntä voi motivoida älylaitteessa oleva visuaalinen palmun kuva, joka kasvaa tai lähenee sitä mukaa, kun säästötavoite alkaa olla saavutettu. Ylipäätään erilaisten mobiilipelien hyödyntäminen oman talouden hallinnan vaihtoehtoisten polkujen pohtimisessa (teenkö keikkatyön, otanko

¹ http://www.valli.fi/fileadmin/user_upload/Julkaisut_pdf/Raportit_pdf/ikaihmiset_sahkoinen_asiointi_nettil.pdf, viitattu 12.3.2018

velkaa, mistä otan velkaa, säästänkö kuukausittain ja kuinka paljon) ja oman arjen hallinnassa ovat 2020-luvun talouselukutaidon keinoja.

Oppimisympäristönä myös Yrityskylän simulaatiot ja pelit 6.- 9. luokkalaisille ovat loistavia esimerkkejä konkreettisista tavoista kertoa, miten yhteiskunta toimii, miten yksilön toiminta vaikuttaa omaan talouteen ja yhteiskuntaan sekä miksi yhteistyön merkitys on tärkeää. Tähän on jatkona Yrityselämän nuoret sukupolvet -hanke, jossa toisen asteen digitaalisten Business-kurssien kautta opitaan taloudesta ja siihen vaikuttavista asioista.

3. Käytetään vertaisopastajia

Digitaalisten palvelukanavien osaaminen on osa talouselukutaitoa. Yhteiskunnan viedessä julkiset palvelut verkkoon, jossa kaupalliset palvelut jo suurilta osin ovat, on vaarana, että henkilö, joka ei osaa tai uskalla käyttää digitaalisia palvelukanaavia, voi olla syrjäytymisvaarassa. Hän ei siten kykene olemaan kaikilta osin täysivaltainen yhteiskunnan jäsen tai hänen tarvitsemansa palvelut ovat saatavissa pitkien matkojen päässä ison vaivannäön jälkeen. Seniori- ja ikäihmisten verkostot käyttävät vertaisopastajia eli tutoreita opastamaan ikäisiään kansalaisia digiasioinnissa. Vertaisopastajien työstä on saatu erinomaista kokemusta. Vertaisopastajat tarvitsevat tukea sekä toiminnan ylläpitämiseksi että itse substanssi-asian osaamisessa, ja tässä on varmasti kenellä

tahansa yhteiskunnassa olevalla toimijalla mahdollisuus olla mukana.

Mitkä ovat suurimmat haasteet?

On selvää, että hyvinkin erilaiset tahot Suomessa ovat halukkaita edistämään talouselukutaitoa ja talousosaamista omien osaamisalueidensa kautta.

Ensimmäinen haaste on se, että nämä toimijat monesti toimivat samoissa kohteissa, kuten kouluissa, ja tuovat oman näkökulmansa talousosaamisesta, on se sitten oman talouden hallintaa, säästämistä ja sijoittamista, velkaantumisen hallintaa tai yrittäjyyttä. Yhteiskunnassa toimivien eri tahojen resussien tehostamiseksi olisi järkevää, että olisi muutama nimetty toimija, joka koordinoisi esimerkiksi kansallista talouselukutaidon strategiaa (joka tulisi ensin vahvistaa voimassa olevaksi) ja sen maastouttamista siten, että saataisiin paras mahdollinen lopputulos substanssin, pedagogiikan ja vaikuttavuuden näkökulmasta.

Toinen haaste on digitalisaation nopeus yhteiskunnassa, mikä vaikuttaa voimakkaasti maksamisen fragmentoitumiseen ja ”piiloon” menemiseen. Maksaminen on yksi tärkeimpiä oman talouden hallinnan osa-alueita ja päivittäisessä arjessa mukana oleva asia. Kysymys kuuluukin: pysyvätkö eri yhteiskunnan tahot vauhdissa mukana? Miten toimimalla syntyy ajassa kiinni olevaa talouselukutaitoa, jotta yksilöllä on hallinnan tunne omasta taloudestaan ja elämästään?

8 Talous kuuluu kaikille

Pauliina Forsman, Päivi Pihlajamäki ja Tytti Huttunen, Taloudellinen tiedotustoimisto TAT / Yrityskylä

Nuorten taloustaidoista keskustellaan valitettavan usein varsin kielteiseen sävyyn. Puheissa kuuluvat eniten niin maksuhäiriömerkinnät kuin heikko talouslukutaito yleisesti. Voivottelun sijaan meidän tulisi keskittyä tarjoamaan jokaiselle nuorelle mahdollisuuksia saada tietoa talouden ilmiöistä ja päästä harjoittelemaan elämässä tarvittavia taloustaitoja jo alakoulusta lähtien. On virhe olettaa, että talouteen liittyvät asiat olisivat nuorista epäkiinnostavia. Taloudenhallinta kiinnostaa kyllä nuoria, kunhan annamme siihen mahdollisuuden. Näin kommentoi Yrityskylässä vierailut kuudesluokkalainen:

”Yrityskylässä opin paljon tulevaisuuden arjen taitoja. Mielestäni yritysten kanssa tekeminen, rahaasioiden kanssa työskentely sekä taloushommat kuuluvat suurimman osan elämään jatkossa.”

Taloulosaaminen on arjen taito ja jokaisen nuoren oikeus

Taloulosaaminen on luku- ja kirjoitustaitoon verrattava taito, jota ilman elämässä ei pärjää. Siksi jokaisella nuorella on oikeus ja velvollisuuskin miettiä talouteen liittyviä asioita. Kaikista ei tarvitse tulla sijoittajia, mutta jokaisella tulisi olla mahdollisuus kiinnostua taloudesta ja oppia sen perusasiat. Yrityskylä-oppimiskokonaisuudessa tähän pyritään tuomalla nuori mahdollisimman lähelle talouden ilmiöitä.

Taloulosaaminen on laaja käsite, myös Yrityskylässä. Oppimateriaalissa asioita käsitellään enemmän teoriatasolla ja itse Yrityskylä-päivässä oppilaat oppivat käytännön esimerkkien kautta, miten esimerkiksi verotus toimii. Yrityskylä-oppimiskokonaisuus kattaa sekä nuoren omaan taloudenhallintaan että laajemmin kansantalouteen liittyviä asioita. Oppimiskokonaisuudessa käsitellään muun muassa talouden kiertokulkua ja rahan merkitystä yhteiskunnassamme, talouteen liittyvää sanastoa, yksityisten ja julkisten palvelujen roolia sekä veroja. Lisäksi taloulosaaminen on tietoa työnteosta ja siihen liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista ja ehkäpä kaikista olennaisinta – osaamista oman talouden hallinnasta.

Talous saattaa näyttäytyä aikuisellekin monimutkaisena kokonaisuutena. Siitäkin huolimatta talousasioita on todistetusti mahdollista opettaa lapsille laadukkaasti. Vaasan yliopiston taloustieteen professori Panu Kalmin toteuttaman tutkimuksen mukaan Yrityskylä parantaa merkittävästi koululaisten taloulosaamista. (Kalmi 2016) Siksi haluamme päästää irti siitä harhaluulosta, että talouden ymmärtäminen olisi liian vaikeaa tai epäkiinnostavaa nuorelle. Taloulosaaminen ei myöskään ole vain niiden nuorten etuoikeus, jotka kiinnostuvat itsenäisesti yhteiskunnallisista ilmiöistä tai jotka saavat kotona tukea taloustaitojensa harjoitteluun ja testaamiseen. Taloulosaaminen on jokaisen nuoren oikeus.

Myös opettajat tarvitsevat tietoa ja työkaluja taloustaitojen opettamiseen tueksi. Yrityskylä-oppimiskokonaisuus alkaa opettajien koulutuksella,

jossa käydään läpi oppimateriaalin teemat ja annetaan vinkkejä siitä, kuinka näitä asioita voidaan havainnollistaa oppilaille myös koulussa. Oppilaat muun muassa pohtivat, mitä yrityksiä ja julkisia palveluja toimii omalla alueella ja mikä niiden ero on. Kuudesluokkalainen kuvailee opittua näin:

"Oppitunneilla opittiin paljon olennaisia ja tärkeitä talouselämään liittyviä asioita, jotka olivat mielenkiintoisia. Opituista asioista on varmasti hyötyä jatkossa."

Kuudesluokkalainen on palautteessaan ymmärtänyt, että oppitunneilla ja vierailupäivänä testatut asiat liittyvät aidosti oikeaan elämään. Kaiken lisäksi hän toteaa, että asiat olivat mielenkiintoisia. Yrityskylä saa vuosittain lukuisia samankaltaisia palautteita, jotka kertovat että olemme löytäneet innostavan ja kiinnostavan tavan opettaa nuorille taloustaitoja.

Mitä meidän pitäisi jatkossa tehdä?

Vaikealtakin tuntuvien asioiden opiskeleminen on yleensä motivoivaa, kun ne on esitetty mielekkäällä tavalla. Yrityskylässä käytännönläheisyys, kosketus nuoren omaan elämään ja epäonnistumiset salliva oppimisympäristö lisäävät oppimisen mielekkyyttä. Yrityskylän kokemuksia voi hyödyntää oppimisympäristön ulkopuolellakin. Se vaatii, että talouden ilmiöt tuodaan jo alakouluikäisille tutuksi.

Talouselämäkoulutus liitetään koulumaailmassa liian usein vain johonkin yksittäiseen oppiaineeseen. Yrityskylä-oppimiskokonaisuudessa talous ei ole

muista sisällöistä irrotettavissa oleva asia, vaan se linkittyy kaikkeen. Näin sen pitäisi mennä myös koulumaailmassa: talouselämäkoulutuksen täytyy näkyä eri oppiaineiden tunneilla. Oppilaiden on helpompaa oppia asioita, kun teemaa käsitellään monipuolisesti eri näkökulmista ja eri yhteyksissä. Silloin sen yhdistäminen omaan arkielämäänkin on huomattavasti helpompaa. Ihminen kun on kiinnostunut usein itsestään ja omasta toiminnastaan.

Uuden opetussuunnitelman mukaisesti talouselämäkoulutus on jo alkanut alakouluissa, mikä on erinomaista. Vähemmän erinomaista on se, että kaikilla opettajilla ei vielä ole täysiä valmiuksia opettaa taloutta, sillä se ei ole kuulunut opintoihin heidän opiskellessaan opettajiksi. Tässä tarvitaan vahvaa yhteistyötä koulujen ja työelämän välille: talouselämäkoulutuksen opeista on eniten hyötyä, jos ne saadaan välitettyä lapsille ja nuorille opettajien kautta. Yrityskylä on yksi esimerkki tällaisesta yhteistyöstä. Toinen hyvä esimerkki on TATin, Pörsissätiön, Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liiton, Finanssialan, Opetushallituksen ja Suomen Pankin järjestämät opettajille suunnatut Talouselämäkoulutukset.

Meidän täytyy tuoda raha ja talous käsitteellisesti tasolta lähemmäs nuoren omaa arkea ja elämää. Se onnistuu tarjoamalla myös opettajille enemmän tukea näiden teemojen opettamiseen koulussa. Lisäksi meidän tulee päästää irti siitä harhaluulosta, että nuoret eivät olisi kiinnostuneita taloudesta. Kiinnostusta ja intoa löytyy, kunhan tarjoamme mielekkään tavan oppia.

9 Nuorten talousosaaminen 2020

Kristina Kaihari, Opetushallitus

Talousosaaminen on yksi tärkeimpiä kansalaistaitoja. Sen ytimessä ovat oman talouden hallinnan taidot, jotka korostuvat vahvasti uusissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa, perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelman perusteissa sekä ammatillisten perustutkintojen perusteissa. Taloustietoa on opetettu kouluissa pitkään osana yhteiskuntaoppia. Sen roolia vahvistettiin sekä perusopetuksessa että lukiokoulutuksessa 2000-luvun alussa ja edelleen vuonna 2016, kun yhteiskuntaopin opetus aikaistettiin alkamaan jo neljännellä vuosiluokalla kahden vuosiviikkotunnin lisäresursseilla. Myös lukion yhteiskuntaopin opetukseen tuli valtioneuvoston tuntijakoasetuksen mukaisesti yksi kaikille pakollinen lisäkurssi, joka vahvistaa talusopetuksen asemaa. Kaikille yhteisen taloustiedon kurssin lisäksi monissa lukioissa on erillisiä syventäviä yrittäjyyteen, sijoittamiseen ja talouspolitiikkaan liittyviä kursseja sekä yhteistyöhankkeita koulun ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Ammatillisiin perustutkintoihin sisältyy kaikille pakollisina yhteiset tutkinnon osat -kokonaisuus. Sen osa-alueiden yhteiskunta- ja työelämäosaamisen tavoitteisiin sisältyy opiskelijan oman talouden suunnittelua ja siihen liittyvien riskien arviointia.

Koulujen taluskasvatuksen lähtökohtana on varustaa lapset ja nuoret sellaisilla asenteilla, tiedoilla ja taidoilla, jotka vahvistavat oma-aloitteisuutta, oman talouden ja elämän hallinnan taitoja sekä kestävästä kulutuskäyttäytymistä. Tavoitteena on, että nuori saa valmiuksia työnteon kunnioitta-

miseen, oppii hankkimaan ja soveltamaan yhteiskuntaa ja talouselämää käsittelevää informaatiota kriittisesti sekä ymmärtää yrittäjyyden merkityksen yhteiskunnan hyvinvoinnin tekijänä. Erityisen tärkeää on se, että nuori saa jatkuvasti ajankohtaisia tietoja ja taitoja omien jokapäiväisten taloudellisten valintojen ja päätösten tekemiseen sekä kykenee tarkastelemaan taloudellisia kysymyksiä myös eettiseltä kannalta. (POPS 2014)

Yhteiskuntaopin opetuksen tavoitteena on tukea oppilasta ymmärtämään oman rahankäytön ja kulutusvalintojen perusteita sekä harjoittelemaan niihin liittyviä taitoja arjen tilanteissa. Lisäksi opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti opetuksessa tarkastellaan taloudellista toimintaa ja sen merkitystä. Oppilaat perehdytetään rahankäyttöön ja ansaitsemiseen sekä säästämiseen ja kestävään kuluttamiseen. Lisäksi tutustutaan käytännön tilanteiden kautta paikallisen talouden toimintaan, kuten lähiympäristön yrityksiin, työpaikkoihin ja palveluiden tuottajiin.

Yhtenä perusopetuksen seitsemästä kaikki oppiaineet ja vuosiluokat läpäisevästä laaja-alaisen osaamisen alueesta eli kompetenssista on *työelämätaidot ja yrittäjyys*, joka linkittyy osaltaan talousosaamiseen. *Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot* -osaamisalueen lähtökohtana on opastaa oppilaita kehittämään kuluttajataitojaan sekä edellytyksiään omasta taloudesta huolehtimiseen ja talouden suunnitteluun. Oppilaita ohjataan kuluttajana toimimiseen, mainonnan kriittiseen tarkasteluun sekä omien oikeuksien ja vastuiden tuntemiseen. Heitä kannustetaan kohtuullisuu-

teen, jakamiseen ja säästävyyteen. Perusopetuksen aikana oppilaat harjaantuvat kestävästä elämäntavan mukaisiin valintoihin ja toimintatapoihin. (POPS 2014).

Kuluttajatematiikkaa käsitellään kouluissa alaluokilta asti matematiikan ja kotitalouden opetuksessa. Lisäksi suurin osa Suomen kuudesluokkalaista osallistuu Yrityskylään, jossa opitaan talousasioiden lisäksi monia muita yrittäjyyteen, työelämään ja yhteiskunnassa toimimiseen liittyviä tärkeitä taitoja toiminnallisesti opetussuunnitelmien tavoitteiden mukaisesti. Yrityskylä-konsepti on laajentunut myös vuosiluokille 7–9.

Lukion vuonna 2016 käyttöön otetuissa opetussuunnitelmissa vahvistetaan talousosaamista oman talouden hallinnasta globaalin talouden prosessien ymmärtämiseen sekä nostetaan vahvasti yrittäjyyttä. Lukion matematiikan kaikille yhteisellä talousmatematiikan kurssilla syvennyttään muun muassa prosenttilaskentaan, talouselämän käsitteisiin, matematiikan valmiuksien kehittämiseen, oman talouden suunnitteluun sekä vahvistetaan opiskelijan laskennallista pohjaa yrittäjyyden ja taloustiedon opiskeluun. (LOPS 2015)

Vanhemmilla on päävastuu lastensa kasvattamisesta. Kotona omaksutut arvot, asenteet ja toimintamallit vaikuttavat voimakkaasti lapseen ja hänen käyttäytymiseensä. Lapsi oppii kotona ihmisenä ja kansalaisena kasvamisen perusasiat, kuten hyvät tavat, toinen toisensa kunnioittamisen, oikean ja väärän, kulutus- ja taloustaitoja, eli arjessa ja yhteiskunnassa toimimisen ja selviytymisen perustan. Varhaiskasvatuksen ja koulun tehtävänä on tukea koteja myös talouskasvatuksen osalta. Vitsa on väännettävä nuorena, ja talousopetuksen ensi askeleet tulee ottaa heti var-

haiskasvatuksessa. Lapsiin kohdistuu yhä varhemmin mainontaa ja markkinointia, alkaen pienten taaperoiden lastenohjelmista. Lapset tekevät yhä enemmän ja yhä varhemmin osto- ja kulutus päätöksiä. Seinästä saa rahaa ja klikaten on helppo ostaa. Rahan arvon ja merkityksen hahmottaminen ja ymmärtäminen on hämärtyneet maksukorttien ja sähköisten palveluiden aikana, ja se tulee yhä haastavammaksi hyvin nopeasti. Monipuolinen talousosaaminen on yhä tärkeämpää. Talous- ja kuluttaja-asioihin perehtymisen tulleekin lähteä lasta lähellä olevista kiinnostavista ja konkreettisista jokapäiväisistä käytännön tilanteista lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden.

Pankeilla ja muilla talouden toimijoilla on keskeinen rooli ja vastuu omasta toiminnastaan, tuotteistaan, markkinoinnistaan ja niiden eettisyydestä etenkin, kun on kyse lapsista ja nuorista. Tietenkin yhteiskunnalla ja päättäjillä on oma vastuunsa kansalaisten oikeuksista, velvollisuuksista ja talousosaamisen tukemisesta nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa. Tarjolla on runsaasti hyviä eri talouden toimijoiden ja viranomaisten tuottamia pedagogisia verkkoaineistoja opetuksen tueksi. Perinteisen luokkaopetuksen lisäksi erilaiset kampanjat, teemapäivät ja teemaviikot ovat hedelemällisiä oppimisen paikkoja. Erittäin hyvä lähtökohta talouskasvatuksessakin on koko kylä kasvattaa -periaate.

Opettajankoulutus ja opettajien täydennyskoulutus ovat avainasemassa. Mallikas esimerkki hyvästä yhteistyöstä ovat suositut Talous tutuksi -koulutustilaisuudet, joita on järjestetty vuosittain yli kymmenen vuoden ajan yhteistyössä Opetushallituksen, Finanssialan keskusliiton, Pörssisäätiön, Suomen Pankin, Taloudellisen Tiedotustoi-

miston sekä Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liiton (HYOL) kanssa erityisesti historian ja yhteiskuntaopin opettajille. Opettajille on tarjottu ajankohtaista tietoa talousnäkyistä, yrittäjyydestä ja sijoittamisesta sekä uusimpia pedagogisia ideoita ja työkaluja opetukseen.

Yhteistyössä on voimaa ja on toivottavaa, että tulevaisuudessa kaikki talouden toimijat edelleen tiivistäisivät hyvää yhteistyötä jokaisen lapsen ja nuoren talousosaamisen vahvistamiseksi. Samalla voimme ennaltaehkäistä syrjäytymistä ja edistää koko yhteiskunnan hyvinvointia.

10 Vanhat ihmiset sähköisessä maailmassa

Virpi Dufva, Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto Valli ry

Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto – Valli ry on tehnyt työtä paremman vanhuuden puolesta jo 65 vuoden ajan. Olemme vaikuttaneet kunakin aikakautena vanhusten elämää tukevien ja helpottavien asioiden puolesta. Kehitämme jäsenjärjestöjemme kanssa toimintamalleja vanhustyön ja -palvelujen sisältöihin. Vallin visio ”Suomi on hyvinvointiyhteiskunta, jossa kaikkien on hyvä kasvaa ja vanheta”, on työllemme hyvä suunnan näyttäjä. Hyvään ja arvostavaan vanhuuteen kuuluu se, että vanhus saa hoitaa omia asioitaan itsenäisesti tai tuetusti niin kauan kuin mahdollista.

Tulevaisuuden ennustamisessa auttaa myös menneisyyden tarkastelu. Yhteiskunnallinen ja globaali muutos kymmenen viime vuoden aikana on ollut monelta osin vauhdikas. Maailma on sähköistynyt digitalisaation myötä. Vauhti ei jatkossakaan näytä hidastuvan. Väestötrendit haastavat meitä ratkaisemaan isoja asiakokonaisuuksia, myös talouden näkökulmasta.

Väestötilastot ja -ennusteet kertovat kiistatta väestön ikääntymisestä. Väestöstä 21% on yli 65-vuotiaita ja yksi prosentti yli 90-vuotiaita. Vuonna 2030 yli 65-vuotiaita arvioidaan olevan 26% väestöstä ja yli 90-vuotiaita reilusti yli prosentti (<https://www.tilastokeskus.fi/til/vaerak/index.html>) ja <https://www.tilastokeskus.fi/til/vaenn/index.html>). Suuri osa vanhoista ihmisistä on aktiivisia ja voi hyvin.

Kaikki vanhat ihmiset eivät tarvitse apua arjessaan. Osalla vanhuksista, jotka tarvitsevat apua arkielämästä selvitäkseen, on ollut mahdollisuus turvata taloudellisesti oma vanhuusaikansa. He pystyvät eläkkeellään ja omilla tuloillaan ja varallisuudellaan huolehtimaan kaikesta ja hankkimaan itse tarvitsemansa palvelut. Myös perintönä saatu omaisuus voi olla jollekin vanhuuden turva, tai sen voi siirtää seuraaville sukupolville. Suomessa vanhat ihmiset tukevat ja auttavat taloudellisesti myös omia lapsiaan ja seuraavia sukupolviakin toisin kuin esimerkiksi eteläisemmässä Euroopassa. Toisaalta osalla vanhoista ihmisistä ei ole varallisuutta. Tuloina saattaa olla ainoastaan pienet, köyhyysrajan alle jäävät eläketulot ja mahdolliset tulonsiirrot. Tämä yhtälö on taloudellisesti haasteellinen. Tulevaisuudessa onkin merkitystä sillä, millainen eläketulo työajalta muodostuu. Pienituloiset pätkätyöt eivät todennäköisesti mahdollista varautumiseen vanhuutta varten eikä niistä kertyvä eläke ole suuri.

Vanhuus, pankkipalvelut ja maksaminen

Vanhuus tuo mukanaan, ilman sairauksiakin, liikkeiden hidastumista ja koordinaatiokyvyn vaikeutumista. Myös näkökyky saattaa heiketä, ja tämä vaikeuttaa sähköisten laitteiden käyttöä. Mobilisovellusten osalta haasteena on esimerkiksi käsien vapina, joka saattaa estää oikean näppäimen täppäämisen. Osa vanhoista ihmisistä haluaisi ilman näitä haasteita käyttää älylaitteita.

Osalla ei ole varaa hankkia tarvittavia laitteita itselleen.

Muutos markoista euroaikaan aiheutti ja aiheuttaa edelleen osalle vanhoista ihmisistä sekaannusta ja vaikeutta hahmottaa, mitä jokin asia maksaa. Maksamiskäytännöt muuttuvat koko ajan, samalla käteisen rahan käyttö vähenee. Osa vanhoista ihmisistä haluaa edelleen kohdata pankkivirkailijan, jonka kanssa asioida turvallisesti, ja haluaa nostaa kassalta käteistä rahaa ilman automaatti- tai pankkikorttia. Tämä asiointimuoto on turvattu jatkossakin, ja palvelun tulee olla kohtuuhintainen.

Verkkopankin käyttö aiheuttaa joillekin vanhemmille ihmisille huolta ja pelkoa siitä, menikö kaikki nyt oikein, ja tulivatko laskut oikeasti maksettua, tai onko tietoturva ajantasalla. Asiakkaille on siirtynyt verkkopankin yleistyessä paljon teknistä vastuuta pankkiasioiden hoitamisessa, mutta riittävää käyttöopastusta vanhukset eivät koe pankeilta saaneensa. Maksamisen tavat kehittyvät koko ajan, ja osa ihmisistä ei enää omaksu ja opi uusimpia tapoja. Vanhat ihmiset toivovat enemmän harjoittelumahdollisuuksia erilaisten pankkipalvelujen käyttämiseksi niin, ettei kokeilu tapahdu aidolla tunnuksilla. Pankkien tulee varmistaa asiakkailleen ajantasainen ja tarvittava opastus. Pelkät ohjeet pankin www-sivuilla eivät ole riittävä tapa opastaa.

Vallin Ikäteknologiakeskuksen vuonna 2017 julkaisemassa selvityksessä: "Ikäihmiset ja sähköinen asiointi. Miten saadaan kaikki mukaan" kysyttiin mm. sähköisestä tunnistautumisesta. Noin 70% niistä vanhoista ihmisistä, jotka käyttävät sähköisiä palveluja, tunnistautuu pankkitunnuksilla. Pankkitunnistautuminen onkin yleisin sähköisen tunnistautumisen muoto. Noin neljännes

niistä vanhoista ihmisistä, jotka eivät juurikaan käytä sähköisiä palveluja, ei ollut koskaan tunnistautunut sähköisesti. Suurimmat syyt vähäiseen sähköisen tunnistautumisen olivat: ei tunnistautumisvälineitä, ei sellaisten palvelujen käyttöä, joka vaatisi tunnistautumista, osaamisen puute ja heikko luottamus tietoturva-asioihin. Vallin kokemusten mukaan vanhojen ihmisten pankkiasiointiin vaikuttavat tällä hetkellä monet seikat, kuten paperisten tunnuslukukorttien poistuminen, tietoturva-asiat sekä kassa- tai käteisasiointipisteiden vähentynyt määrä.

Toisen henkilön puolesta asiointi on lisääntynyt sähköisen asioinnin lisääntyessä. Pankkipalveluiden osalta tämä huolestuttaa sekä vanhoja ihmisiä ja heidän omaisiaan että heidän parissaan toimivia ammattilaisia. Vallin Ikäteknologiakeskuksen selvityksessä lähes kolmannes vanhoista ihmisistä ilmoitti, että joku toinen on asioinut hänen pankkitunnuksillaan tai hän on itse asioinut toisen puolesta. Vanhoilla ihmisillä on huono tietämys sähköisen valtakirjan tai rinnakaistunnusten käyttömahdollisuuksista, joista lisätietoa kaivataankin.

http://www.valli.fi/fileadmin/user_upload/Julkaisut_pdf/Raportit_pdf/ikaihmiset_sahkoisen_asiointi_netti.pdf

Valli julkistaa kesällä 2018 tulokset kevättalven 2018 aikana tehdystä laajasta kyselystä liittyen vanhojen ihmisten pankkiasiointiin. Kyselyssä selvitetään mm. minkälaisia kokemuksia ikäihmisillä on pankkien palveluista ja kuinka pankkipalvelut tulisi järjestää niin, että ne palvelisivat mahdollisimman hyvin myös ikäihmisiä.

Tukea sähköiseen asiointiin

Digitalisaatio on jo nykyisyyttä ja sähköiset palvelut ovat kehittyneet ja kehittyvät kiihtyvää tahtia. Välillä jo toivoisi, että tahti hidastuisi, jotta nämä muutokset eivät lisäisi ihmisten eriarvoistumista. Vaikka olisi varaa hankkia tarvittavat teknologiset laitteet, niiden ohjelmien hoitamattomat päivitykset saattavat tehdä laitteista toimintakyvyttömiä. Jotta vanhat ihmiset pystyvät nyt ja jatkossa hoitamaan omien kykyjensä ja taitojensa mukaan omia asioitaan sähköisessä ympäristössä, tarvitaan siihen vahvaa tukea ja panosta. Julkisten palveluiden tullessa enenevässä määrin verkkoon, on niiden otettava asiaan kuuluvaa vastuuta vanhojen ihmisten opastamisesta sähköisessä asiointissa sekä myös tuettava kohtuuhinnalla laitteiden päivittämistä ja muutakin huoltoa. Kirjastot ovat hyvä verkosto ihmisten sähköisen asiointin tukemisessa. Isommissa kirjastoissa voisi olla yksi tai useampi sähköiseen asiointiin perehtynyt virkailija tukemisessa asiakkaita. Toki on huolehdittava siitä, että virkailijoilla on ajantasainen tehtävän mukainen koulutus. Järjestöt ovat olleet aktiivisia ohjauksessa ja järjestävät nykyään vapaaehtoisten ja vertaisohjaajien kanssa neuvontaa ja ohjausta teknologian käyttöön-otossa ja käytössä.

Yksinasumisen kalleus

Väestön ikääntymisen lisäksi toinen globaali väestötrendi on yhden hengen asuntokuntien lisääntyminen. THL:n vuonna 2014 laatiman selvityksen (27/2014 työpaperi: Yksinasuvien hyvinvointi. Mitä tällä hetkellä tiedetään?) mukaan yksinasuvissa korostuvat koko väestöön nähden erityisesti iäkkäät naiset ja myös keski-ikäiset miehet. Selvityksessä todettiin myös yksin asuvia

yhdistävän mittakaavaetujen puuttuminen. Yksin asuvat tarvitsevat kotiinsa samoja kestokulutushyödykkeitä kuin useamman henkilön kotitaloudetkin. Ja kaikki menot on maksettava yhden henkilön tuloista. Myös asumiskustannukset suhteessa tuloihin ovat suuremmat kuin muissa kotitalouksissa. Osalla yksinasuvista onkin taloudellisia haasteita selviytyä.

Varsinkin iäkkäämmillä naisilla on tyypillisemmin pienemmät eläketulot, koska he ovat aikanaan olleet kotona hoitamassa lapsia. Heille ei ole välttämättä kertynyt ansiotuloista eläketuloja lainkaan tai hyvin vähän. Osa vanhemmista ihmisistä ei ole varautunut, tai ei ole voinut varautua tulotason putoamiseen eläköitymisen seurauksena. Tosin meillä on edelleen vanhoja ihmisiä, jotka ovat tottuneet tulemaan toimeen erittäin pienillä taloudellisilla resursseilla.

Asumiseen liittyen saattaa tulla yllättäen suurikin kustannuseriä, vaikka oma asunto olisikin jo maksettuna. Valliin tulleiden viestien perusteella voi eteen tulla tilanne, jossa puolison kuoltua leski on jäänyt yksin asumaan isompaan omistusasuntoon, johon taloyhtiö on päättänyt tehdä mittavia remontteja. Mikäli vanhalla ihmisellä ei ole säästöjä, vievät nämä remonttien rahoitusvastikeosuudet suuren osan eläketuloista. Vaihtoehtona on myydä asunto, mutta usein asunto on vanhalle ihmiselle ainoa asia, mikä on jäljellä menneestä perhe-elämästä. Myös omaiset saattavat vastustaa asunnon myyntiä. Pankeilla on yhtenä vaihtoehtona käytössä käänteinen asuntolaina, mutta kaikilla paikkakunnilla tämä vaihtoehto ei ole mahdollinen. Asuntoa ei välttämättä myöskään saada myytyä. Asuntojen vuokrien nousu on myös haaste joillekin yksinasuville

vanhoille ihmisille, erityisesti pääkaupunkiseudulla, vaikka saisikin asumistukea. Yhteisöasumisen kehittäminen ja lisääntyminen voisi olla monelle yksin asuvalle toimiva ratkaisu, myös talouden näkökulmasta.

Sairaudet muuttavat usein taloudellista tasapainoa. Pienituloisilla eläkeläisillä ei välttämättä ole säästöjä, joihin turvautua isompien kulujen osalta. Vanhat ihmiset kertovat tekevänsä valintoja, jotta rahat riittävät, mutta jotka voivat saada aikaan uusia kierteitä sairastamisessa: vähennetään omavaltaisesti lääkkeiden ostoa, syödään ”perunaa ja puuroa”, ei käydä tarvittavissa hoitokontroleissa. Toimeentulotuen siirtyminen Kelaan saa toivottavasti vanhatkin ihmiset hakemaan sieltä tarvittaessa väli aikaista taloudellista tukea. Myös hoivapalvelujen tarve tuo kustannuksia. Uudessa Sote-rakenteessa onkin turvattava myös pienituloisille ja vähävaraisille riittävät ja oikea-aikaiset palvelut.

Vanhojen ihmisten taloudellinen väkivalta ja kaltoinkohtelu

Nykyisin on tiedostettu taloudellisen väkivallan ja kaltoinkohtelun muotoja, jotka kohdistuvat vanhoihin ihmisiin. Tämä on asia, jossa tarvitaan moniammatillista vahvaa tukea, sekä asian näkyväksi tekemiseen että vanhojen ihmisten rohkaisuun.

Turvallisen vanhuuden puolesta – Suvanto ry:n auttavaan puhelimeen tulleiden soittojen määrä oli kaksinkertaistunut vuonna 2017 edelliseen vuoteen verrattuna. Soittoja oli vuoden aikana lähes 400. Soitoissa korostuivat ikääntyneiden taloudelliseen hyväksikäyttöön ja henkiseen väkivaltaan liittyvät kysymykset. Sekä taloudellisen hyväksikäytön että väkivallan tekijät kuuluivat

yleensä ikääntyneen lähipiiriin. (Suvanto ry:n tiedote 23.1.2018)

Viime aikoina on tullut esiin huijareiden käynnit vanhojen ihmisten kodeissa ja esiintyminen valheellisesti poliiseina tai muina virkailijoina. Tavoitteena on saada vanhat ihmiset antamaan verkkopankkitunnukset tai viedä käteistä rahaa ja arvotavaroita. On myös ollut myyjiä, jotka yrittävät kaikin keinoin saada vanhukset allekirjoittamaan remonttien, laitteiden tai lehtien tilauspapereita, joita vanhat ihmiset eivät halua tilata tai edes tarvitse. Nämä tilanteet ovat usein vanhoille ihmisille niin häpeällisiä, että he eivät kehtaa kertoa tästä taloudellisesta kaltoinkohtelusta tai huijauksista kenellekään. Tässä meidän kaikkien on rohkaittava vanhoja ihmisiä kertomaan heti, ja myös muistutettava, ettei kellekään tuntemattomalle tule antaa omia pankkitunnuslukuja eikä käytännössä kertoa muutakaan omista asioistaan ilman hyvää syytä. Poliisi on nyt aktiivisesti tiedottanut vanhoille ihmisille, ettei verkkopankkitunnuksia tule antaa kenellekään tuntemattomalle. Pankit voisivat aktiivisemmin kertoa asiakkailleen toimintatavoistaan ja kehittää tältä osin asiakkaiden tietoisuutta mahdollisten väärinkäytösten varalle. Jotta edunvaltuutukseen liittyvät väärinkäytökset ja muukin vanhoihin ihmisiin kohdistuva taloudellinen hyväksikäyttö ja väkivalta saadaan paremmin esiin, on asiasta puhuttava ja eri tahojen yhteistyötä lisättävä.

2020-luvulle

Keskeinen asia talouselukutaidossa on huolehtia vanhojen ihmisten taidoista käyttä ja hallita sähköisiä palveluita. Yhtenä vaihtoehtona pankkipalveluihin voisi sisältyä kohtuuhintainen asiakkaalle

annettava tabletti tai tietokone, jonka ohjelmistosta, tietoturvasta ja päivityksistä pankki tai sen valtuuttama toimija huolehtii.

Mikä taho voisi huolehtia siitä, että vanhenevat ihmiset tekisivät jo hyvissä ajoin tarvittaessa käyttöön otettavan edunvaltuutuksen tai sähköisen valtakirjan luotettavalle omaiselle tai läheiselle? Tai keskusteltaisiin muista mahdollisista vaihtoehdoista. Edunvaltuutuksen tekeminen ajoissa olisi tärkeää, jotta talouden hoito ja esimerkiksi puolison taloudellinen asema turvataan vaikkapa vanhuksen sairastuttua.

Sähköiset palvelut, mukaan lukien pankkipalvelut, on muotoiltava käyttäjien monipuolisiinkin tarpeisiin sopiviksi. Ei voi olla niin, että käyttäjän on mukauduttava uudistuksiin tai luovutettava. Käyttäjät, erityisesti vanhat ihmiset, tarvitaan vahvemmin mukaan sähköisten palvelujen tuotekehittelyyn ja testaukseen. Tällä tavalla yhteistyössä toimien saadaan aikaan käyttäjäystävällisiä palveluympäristöjä. On myös huomioitava, että meillä tulee tulevaisuudessakin olemaan ihmisiä, jotka eivät syystä tai toisesta voi käyttää sähköisiä palveluita. Vaihtoehtoiset palvelumuodot on kuljetettava mukana uudistusten rinnalla.

11 Sijoitusrobotteja ja työntekijäomistajia

Sari Lounasmeri, Pörssisäätiö

Mobiililaitteen ruudulla välähtää ilmoitus: Muotikuun ylimääräinen yhtiökokous. Tunnistaudun ja katson infovideon. Ranskalainen muotialan jättiyritys LVMH on tehnyt suomalaisyhtiöstä ostotarjouksen. Omistajien vastauksia pyydetään 24 tunnin kuluessa. Osakkeenomistajien keskusteluryhmässä analysointi käy jo kiivaana. Yhtiön johto on reaaliaikaisen videoyhteyden ääressä vastamassa kysymyksiin.

Keinoälyapulaiseni on onneksi luonut minulle vastaussuosituksen aikaisempien päätösteni perusteella. Päätän kuitenkin odottaa vielä iltaan, kun asiasta löytyy aktivistisijoittajien konsensusnäkemys ja omistajayhdistyksen suositus. Näin keinoälyapulainen saa myös lisää aikaa kerätä dataa.

Suljen sovelluksen ja astun sisään kahvilaan. Laite hälyttää taas. Kahvila tarjoaa asiakkaille mahdollisuutta toimia rahoittajina. Avaan linkin. Kaverini on myöhässä, joten ehdin hyvin kuuntelemaan esittelypodin. Rahoitus käytetään kahvilan laajentamiseen. Kahvilan pitäjällä on takanaan seitsemän onnistunutta yritysjärjestelyä ja kolme konkurssia eli hän on kokenut yrittäjä. Kyseessä ei ole valvojan hyväksymä rahoitustarjous.

Päätän sijoittaa hankkeeseen 20 valuuttayksikköä. Ruudulle tulee kolme vaihtoehtoa: osakesi-

joitus, laina tai tavaravastike. Lainalle saisin viidentoista prosentin koron ja kahvila maksaisi sijoituksen takaisin kolmen vuoden kuluttua. Tavaravastikkeena kahvila lupaa kymmenen ilmaista juomaa. Uteliaana selaan omistajaluetteloa. Valitsemisen omistajuuden ja osake kirjautuu tililleni. Ajatus siitä, että istun omistamassani kahvilassa hymyilyttää. Tiedän että omistusosuuteni on tosi pieni, mutta tuntuu silti hyvältä.

Odotellessani kaveria päivitän sijoitusrobotiani. Olen ohjelmoinut robotin pitämään talletustililläni tuhannen valuuttayksikön saldoa. Ylimääräiset rahat roboti sijoittaa asettamieni kriteerien mukaan. Muutan vastuullisuuskriteerejä. Poissuljen yritykset, joiden hallituksen jäsenet vielä käyttävät vanhanaikaisia öljyllä toimivia autoja. Hajautuskriteereissä nostan Intian painoarvoa.

Kaverini saapuu. Siirrän laitteen syrjään ja keskityn häneen.

Vastuullisuustrendi edellyttää läpinäkyvyyttä ja korostaa omistajuutta

2020-luvulla vastuullisuus on noussut yhä tärkeämmäksi arvoksi. Vastuullisuuteen liittyy halu itse päättää mihin omia rahoja käytetään, halu tietää ketkä ovat omistajia ja halu olla mukana käyttämissä omistajavaltaa.

Enää työntekijät eivät ole yksi ryhmä ja omistajat toinen ryhmä. Kansankapitalismi on tehnyt

kaikista omistajia. Yhtiökokouksissa äänestämistä pidetään tärkeänä kansalaisoikeutena ja -velvollisuutena. Yhtiökokouksen vaikutusvalta on kasvanut. Yhtiökokouksessa valitaan yrityksen johtajat ja päätetään heidän tavoitteistaan ja palkitsemistaan. Moni hallitus tuo myös tärkeimmät strategiset linjaukset yhtiökokouksen päätettäväksi.

Instituutiot julkistavat omistajapolitiikkansa. Erilaisista sijoitusstrategioista ja omistajapolitiikoista keskustellaan julkisuudessa vilkkaasti. Vastuullisuus on sekä ideologia että riskinhallintakeino, yritykset jotka eivät toimi vastuullisesti joutuvat kuluttajien hylkäämiksi ja ovat siten huonoja sijoituskohteita. Yritykset jotka täyttävät tiukat vastuullisuuskriteerit saavat rahoitusta helpommin ja edullisemmin.

Aktivistisijoittajat ovat arvostettuja ajatusjohtajia. He kiinnittävät huomiota epäkohtiin ja toimivat valveutuneina pienomistajina, joita muut seuraavat. Vastuullisuus ei tarkoita vain yhtä asiaa. Eri sijoittajat arvostavat eri asioita. Perinteisiä näkökulmia ovat ympäristö, yhteiskunta ja hallinto. Moni kiinnittää huomiota esimerkiksi yrityksen arvoihin ja siihen, kuinka ne heijastuvat johdon toimintaan, myös vapaa-ajalla. Yritysjohdolta edellytetään merkittävää läpinäkyvyyttä.

Teknologian kehitys mahdollistaa vaikuttamisen ja uudet kohtaamiset

Teknologian kehityksen myötä transaktiokustannukset ovat laskeneet. Ennen yksittäisten osakkeiden ostaminen oli suhteellisen kallista. Nyt osakkeen fraktioidenkin ostaminen on taloudellisesti järkevää. Osakkeiden spliteistä on luovuttu, koska jokainen voi ostaa haluamansa osuuden yhtiön osakkeesta. Jokainen voi myös yksilöllisesti valita minkä osuuden yhtiön voitosta haluaa ottaa ulos osinkona ja kuinka paljon haluaa jättää

yritykseen sijoitettavaksi tulevia investointeja varten. Halutessaan sijoittaja voi myös korvamerkitä rahansa käytettäväksi tiettyihin investointeihin. Omistajakohtaisten tuottojen laskeminen tapahtuu automaattisesti.

Omistajan oikeuksien käyttäminen on helppoa. Omistajat voidaan kutsua koolle nappia painamalla, ilman viivettä. Yhtiökokoukset järjestetään ja niissä äänestetään sähköisesti. Lainsäädäntöä on muutettu niin, että omistajat voivat käyttää oikeuksiaan nopeasti ja vaivattomasti. Teknologian kehittyminen on mahdollistanut myös joukkorahoituksen leviämisen. Pienetkin yritykset voivat kerätä rahoitusta suurelta yleisöltä.

Sosiaalisen median sijoittajayhteisöjen merkitys on kasvanut. Kansalaiset oppivat toisiltaan ja vaikuttavat yhdessä joukkovoimalla. He löytävät ja vertailevat yhdessä uusia sijoitusvaihtoehtoja. Uusia sijoitustuotteita ja -mahdollisuuksia on tarjolla lähes rajattomasti. Toisaalta myös huijaukset paljastuvat nopeasti ja tieto niistä tavoittaa potentiaaliset uhrin.

Sijoitussalkun ohjelmoiminen on helppoa, jokainen voi olla oma salkunhoitajansa. Valmiita kaavoja eri sijoitusstrategioihin on tarjolla. Sijoitusohjelmoiden työtä arvostetaan. Sijoitusten tekeminen ei vaadi jatkuvaa päivystämistä. Jokaisella on oma sijoitusrobotinsa. Keinoälyä hyödynnetään laajalti sijoituspäätösten ja yhtiökoukspäätösten tekemisessä. Silti pidetään hyvänä sitä, että jokaisella on omat preferenssinsä. Ei ole yhtä oikeaa vastausta. Keinoälysovellukset pyrkivät oppimaan käyttäjän preferenssit ja suosittelevat juuri hänelle sopivaa ratkaisua. Näin markkina toimii monipuolisesti.

Globalisaatio ja kaupungistuminen ohjaavat käyttäytymistä

Rajat ylittävä omistaminen ja rahoittaminen on lisääntynyt. Osa sijoittajista on lähellä, osa maantieteellisesti kaukana. Onneksi teknologia mahdollistaa ajasta ja paikasta riippumattoman tiedonsaannin ja osallistumisen.

Käännöstyökalujen ansiosta jokainen yritys voi tuottaa sijoittajainformaatiota haluamallaan kielellä ja silti jokainen sijoittaja voi tarkastella sitä omalla kielellään. Etäosallistuminen ja videoyhteyden käyttäminen on tuttua, työkaluja käytetään riippumatta siitä, onko toinen viereisessä huoneessa vai maapallon toisella puolella.

Kaupungistuminen on tuonut ihmiset lähemmäs toisiaan. Fyysisten kokoontumisten järjestäminen on helppoa ja suosittua. Aina kaikki eivät halua istua ruudun ääressä yksin kotona vaan omistajatapaamisia järjestetään kaikissa suurissa kaupungeissa. Kodit ovat pieniä ja niissä lähinnä nukutaan ja osin työskennellään. Vapaa-aika vietetään kaupungilla yhteisissä oleskelutiloissa. Osakkeenomistajien yhdistys järjestää suuria väittelytilaisuuksia omistajapolitiikoista ja sijoitusstrategioista.

Luotettavuudesta ollaan valmiita maksamaan

Teknologia mahdollistaa suorat kohtaamiset ilman suuria instituutioita. Finanssituotteiden ja sijoitusmahdollisuuksien tarjonta on lisääntynyt räjähdysmäisesti. Uusia mahdollisuuksia avautuu jatkuvasti.

Kriisien kautta moni sijoittaja on palannut markkinaa valvovien instituutioiden asiakkaaksi. Tarve säännellylle markkinalle, yhteisille pelisäännöille ja valvonnalle on löytynyt uudelleen.

Moni sijoittaakin vain valvottuihin kohteisiin. Globalisaation takia kansainväliset standardit ovat tärkeitä. Luotettavuudesta ollaan valmiita maksamaan.

Talousosaamista tarvitaan enemmän kuin koskaan aikaisemmin

2020-luvun Suomessa talousosaaminen on yksi tärkeimmistä perustaidoista. Talousopetuksen tavoitteena on syrjäytymisten estäminen ja tasa-arvoisten vaikuttamismahdollisuuksien antaminen. Jokaisen on osattava huolehtia omasta taloudestaan.

Erilaisten finanssituotteiden ja sijoitusmahdollisuuksien tarjonta on aktiivista. Suuri tarjonta tuo mukanaan mahdollisuuksia, mutta samalla luo paineita osaamiselle. Finanssikulttuurin onkin suosittu oppiaine.

Talousopetuksen ja omistajuuden peruskäsitteitä ovat prosenttilasku, korkoa korolle, rahan aika-arvo, riski ja tuotto, hajauttaminen sekä omistajan oikeudet. Jokainen oppii peruskäsitteet koulussa. Aikuistuuessaan nuoret suorittavat talousosaamisen ajokortin. Tämän jälkeen he saavat vastata omista talousasioistaan itsenäisesti ilman huoltajaa. Ajokorttia päivitetään vuoden välein.

Tärkeitä taitoja ovat huijauksien tunnistaminen, sijoituskohteiden välillä valitseminen ja omistajan oikeuksien käyttäminen vastuullisesti. Koulussa kerrotaan kauhutarinoita ihmisistä, jotka joko ovat ottaneet sijoittaessaan riskiä yltyöpäisesti tai eivät ottaneet riskiä ollenkaan. Kumpikin johtaa huonoon lopputulokseen.

Enää ei ole työntekijöitä ja omistajia. Jokainen on elämänsä aikana tyypillisesti eri rooleissa, työntekijänä, yrittäjänä, lainanantajana ja omista-

jana. Koulussa annettava korkeatasoinen talousopetus tekee yhteiskunnasta tasa-arvoisen. Jokaisella on mahdollisuus vaurastua ja huolehtia omasta taloudellisesta hyvinvoinnistaan. Kaikki ovat aktiivisia omistajia ja osallistuvat yhdessä yritysten päätöksentekoon.

Korkeatasoisen talousopetuksen ansiosta 2020-luvun Suomi on kasvava ja kukoistava hyvinvointivaltio, jossa jokainen on työntekijäomistaja.

12 Tarina tulevaisuudesta

Sirpa Nordlund, Nets

Vanha nainen nojautuu kävelykeppiinsä siirtäessään silmälasiansa edessä olevan virtuaalilinnin pois tieltä. Hän haluaa nähdä tänään avautuneet hiirenkorvat koivuissa Bulevardilla, eikä katsella lasien kautta enempää sitä, miltä Helsinki näytti silloin joskus 2020-luvulla. Päivittäinen kävelylenkki sujuu nostalgia-lasien avulla reippaammin ja iloisemmin, kun näkymät ovat samat kuin silloin, kun hän työnsi lastenvaunuja näillä samoilla kaduilla. Nyt hän haluaa pysähtyä ja tuntea orastavan vihreän tuoksun. Tuossa kulmassa oli se pieni pankki, nainen muistelee; se, joka ensimmäisenä havaitsi tarttua lapasesta lähteneen kulutuksen hillitsemiseen. Miten se kaikki oikein kävikään?

Innoittajana kurittomiin kulutusjuhliin oli muutama ylivoimaisen kekseliäs globaali tavaratalo, kuten Iijoki Inc. Se keksi kehittää kotiinkuljetuksen osaksi ostokokemusta ja virtaviivaisti ostokokemuksen omalla Iijoki Inc Pay -maksullaan. Ostaminen laajeni sosiaalisen median kautta palveluihin, palveluiden vaihtoon, virtuaalivaluuttoihin, -matkoihin ja -harrastuksiin, sekä myös monimutkaisiin osa-omistuksiin. Sen jälkeen yhtiö laajeni lainoittajaksi, perintätoimistoksi ja lopulta myös sosiaali- ja terveysalan isoksi toimijaksi 'retail therapy'- eli pakonomaiseen ostamiseen liittyvässä addiktioiden hoidoissa. Liiketoimintamalli oli halpojen korkojen aikana pistämätön. Osakkeenomistajat lauloivat kiitosvirsiä ja virtuaalinen kassakone kilisi.

Maksamisen muutos oli ollut niin nopeaa, ettei koko kuluttamisen sietämätön keveys koskaan

laajentunut kokonaisnäkemykseksi oman talouden kestokyvystä. Ostamisen helppous sekä erilaiset kytkykaupat johtivat helposti myös velkavankeuteen ja sitä myöten myös yhtiön harjoittamaan elinikäiseen perintäkierteeseen.

Harva ehti edes omille lapsilleen opettaa rahankäyttöä. Vasta erään pienen, ensin mitättömältä tuntuneen, pankin tartuttua totuutta sarvista tarjoamalla uudenlaista shoppailuassistenttipalvelua alkoivat asiat muuttua. Mainokseen he laittoivat vanhan klassikkokappaleen, jossa laulettiin 'minä suojelen sinua kaikelta, mitä ikinä keksitkään pelätä'. He lupasivat suojella siltä pimeydeltä, mihin jättiläiskokoisen teknologiakauppiaan hitaasti mutta varmasti houkutteleva velkaorjuus ihmisen voi johtaa.

Alkoi virtuaalisten maksuassistenttien aika, jolloin kuluttamisesta ja maksamisesta tuli arvopohjaista toimintaa. Oman yksilöidyn Arvo-Kanvaksen perusteella virtuaalinen assistentti kuiskaa suoraan korvaasi suositukset ostoksillesi, sekä myös lahjoituksillesi ja sijoituksillesi, perustuen juuri sinun arvoihisi ja toiveisiisi.

Maksulaitosten kehittämä uudenlainen arvopohjainen lahjoitus- ja kulutusjärjestelmä, joka pohjautui ihmisten pelkoon luonnon tuhoutumisesta, sai ennennäkemättömän nosteen ja myös ihmisten talousosaaminen alkoi rationalisoitua. Lahjoitukset toimivat ikään kuin vapaaehtoisena verona, vähän niin kuin rahapelit joskus muinoin. Voittoina jaettiin – jos jaettiin – yhteinen unelma luonnon pelastamisesta.

Vanhan naisen tytär on tästä hyvä esimerkki. Amerikanterriereitä rakastava, vegaanista ruokavaliota kannattava maailmankansalainen on säästänyt luonnonsuojeluarvojen mukaisesti koko kulutuksensa, ruokavalionsa sekä myös sijoitusstrategiansa. Lokaatiopohjainen, aurinkolasien osana toimiva assistentti suosittelee arvoihin sopivaa ostospaikkaa ja -kohdetta, leivästä lentolipuihin. Matkalipusta osa menee amerikanterrierien rodun eettisesti kestävään jalostustoimintaan. Hän ei suostu syömään paikoissa, joissa edes käsitellään, puhumattakaan myydään, liha-tuotteita. Hänen sukupolvellaan on vallalla käsitys, jonka mukaan tuotantoeläinten pitäminen on ollut ihmiskunnan kautta aikojen suurin rikos.

Keinoäly auttaa valitsemaan eettisesti kestävät kaupat. Yritykset profiloituvat arvolähtöisesti, ja samanlaisen ajattelutavan omaavat kuluttajat

tukevat samaan arvopohjaan sitoutuneitten yritysten tuotteita ja palveluita. Ihmiset ryhmittyvät virtuaalisiin heimoihin, jotka jakavat samat arvot, samat kaupat ja palveluntarjoajat sekä myös oman virtuaalivaluutan.

Kuplaelämää, sanottiin joskus 2010-luvulla. Kuplaelämä on oikein kivaa, kunhan niitä kuplia on tarpeeksi paljon ja ne törmäilevät toisiinsa. Ihmisen perusominaisuus on tarve jäsentää elämää kategorisoimalla, hakeutumalla kupliin, samalla tavalla ajattelevien ihmisten pariin. Nykyään kaiken taustalla toimiva lisätty älykkyys auttaa meitä valitsemaan oman arvokanvaksen mukaisesti oikein.

Vanha nainen jatkaa matkaansa kuulaassa kevätillassa. Olen kävellyt jään yli Seurasaareen, hän hyräilee. Hän on, mutta hänen lapsensa eivät. Sillä jäätä täällä ei ole ollut vuosikymmeniin.

13 Vakuutusosaaminen on talousosaamisen unohdettu laji

Esko Kivisaari, Finanssiala ry

Taloulosaamisesta puhuttaessa esille nousee useimmiten ylivelkaantuminen ja holtiton rahankäyttö sekä ohuet taidot budjetoinnissa. Pidemmälle mennessä huolta kannetaan sijoitusosaamisen tai -rohkeuden puutteesta. Vakuutusten ymmärtäminen lasketaan osaksi taloulosaamista vain harvoin, vaikka ikävien riskien realisoituessa kustannukset voivat ilman vakuutusta nousta erittäin korkeiksi ja keikuttaa siten yksilön taloutta. Yhteiskunnan turvaverkko ei ole täydellinen. Omaakin varautumista vakuutuksin tarvitaan.

Julkiseen turvaan tuudittautuminen

Suomalainen yhteiskunta on kattanut erilaisia eri elämäntilanteissa ihmistä kohtaavia riskejä melkoisen hyvin lakisääteisin vakuutuksin: yksityinen työeläkevakuutus on eräs maailman parhaimmista eläkejärjestelmistä, joka ansiosidonnaisena kattaa varsin tehokkaasti vanhenemisriskiä. Sairausvakuutus turvaa ansionmenetystä työkyvyttömyyden ajalta sekä hoito-, lääke- ja matkakuluja. Yhdistettynä julkisen sektorin vahvasti subventoitua terveydenhuoltojärjestelmään suomalainen on sairauksien osalta hyvin turvattu. Työnantajille pakollinen työtaturmavakuutus turvaa ihmisen tapaturmien varalta työajan ja työmatkojen osalta. Ajoneuvon omistamiseen liittyvä pakollinen liikenevakuutus tuo turvan kaikille teillä liikkujille ilman

eri varautumista. Sekä liikenne- että työtaturmavakuutuksiin liittyvät eläke-etuudet työkyvyttömyyden osalta ovat vieläpä varsin anteliaita.

Ihminen on vakuutettu julkisen järjestelmän kautta myös työttömyysvakuutuksella, muttei yhtä automaattisesti kuin yllä luetelluissa esimerkeissä. Ansiosidonnaisen työttömyysturvan piiriin päästäkseen täytyy ymmärtää liittyä työttömyyskassaan. Hinta ei useinkaan ole kovin korkea, joten vakuutuksen ottaminen on tässä mielessä hyvin kannattavaa. Epäkohta liittyy siihen, että kaikki maksavat ansiosidonnaisen työttömyysvakuutusmaksun kuluja osana palkastaan perittäviä maksuja, vaikka eivät itse olisi ymmärtäneet liittyä kassaan ja tulla näin ansiosidonnaisen turvan piiriin. Tässä mielessä itsensä turvaaminen puolijulkisen järjestelmän kautta vaatii taloulosaamista ja tietämystä – nimenomaan vakuutusosaamista.

Vahva lakisääteinen vakuutusjärjestelmä on erinomainen asia. Lakisääteisen vakuutuksen kautta riskeiltä suojautuminen käy koko populaation kannalta kaikkein kattavimmin, kun jokainen on vakuutusturvan piirissä riippumatta omasta aktiivisuudestaan tai esimerkiksi henkilökohtaisesta terveydentilastaan. Julkinen järjestelmä ei siis välitse asiakkaitaan. Julkiset vakuutusjärjestelmät kuitenkin tuudittavat osin hieman virheelliseen turvallisuudentunteeseen siinä mielessä, että ihminen kokee olevansa riskeiltä suojattu pakollisten vakuutusjärjestelmien kautta silloinkin, kun turvaa ei tosiasiallisesti ole ja se pitäisi itse ymmärtää hankkia.

Valtio ei nouda kotiin

Kaikkein vahvimmin virheellisesti julkisen turvan varassa luullaan oltavan ulkomailta. Finanssiala ry:n (FA) teettämän vakuutus tutkimuksen² mukaan kolmannes vastaajista ajattelee, että vakavan matkasairauden tai -tapaturman sattuessa valtio järjestää tarvittaessa kotiinkuljetuksen. 23 prosenttia vastaajista ei osaa sanoa, onko väitelmä totta vai ei.

Tämä luulo on äärimmäisen vaarallinen. Ulkomailta ollessaan jokainen on vastuussa itsestään. Kotimaiseen, verovaroin subventoituun terveydenhoitoon tottuneelle ulkomaisten terveydenhoitokulujen suuruus ja kohdentuminen terveydenhuollon asiakkaalle itselleen saattaa tulla katkerana yllätyksenä EU-maiden ulkopuolella matkustaessa. On uskaliaasta ja tyhmänrohkeaa lähteä ulkomaille, eritoten EU-maiden ulkopuolelle ilman matkavakuutusta. Yksin ambulanssilento maailman ääristä Suomeen voi olla sadantuhannen euron paukku. EU-jäsenvaltioilla on sentään velvollisuus tarjota terveydenhoitoa EU-kansalaisille omilla julkisissa terveydenhoitojärjestelmissään samaan hintaan kuin omien maiden kansalaisille – mikä tosin voi poiketa suomalaisesta maksutasosta.

Julkisen vallan ei ole syytä suojata kenenkään ulkomaille matkustamista, vaan vastuun on oltava yksilöllä itsellään. Tämä on asia, joka jokaisen suomalaisen pitäisi ymmärtää aina ulkomaille matkustaessaan. Kyse on hyvin konkreettisesta esimerkistä välttämättömän vakuutusosaamisen osalta.

² Finanssiala ry 2016, Vakuutus tutkimus. Saatavissa: <http://www.finanssiala.fi/materiaalipankki/tutkimukset/>

Kodin kullankalleus on ymmärretty

Suomalaiset kokevat melko yksimielisesti vapaaehtoisen kotivakuutuksen olevan tarpeellinen tuote. Tieto käy ilmi edellä mainitusta vuoden 2016 vakuutus tutkimuksesta. Kysely tutkimuksen mukaan 92 prosentilla vastaajista oli kotivakuutus, mitä voidaan pitää kohtalaisen hyvänä lukuna. Vuokra-asujilla vakuutustiheys oli 87 prosenttia, omistusasujilla taas 95 prosenttia. Nuori ikä laski vakuutustiheyttä: 18–29-vuotiaista 85 prosenttia oli ottanut kotivakuutuksen.

Ymmärrys kotivakuutuksen tärkeydestä lisääntyy iän ja varallisuuden kasvun myötä. Ikääntymisen ja vaurastumisen myötä kodissa koetaan kenties olevan enemmän menetettävää, jolloin vakuuttaminen alkaa vaikuttaa houkuttelevalta vaihtoehdolta. Kotivakuutus olisi kuitenkin tärkeä tuote vakavien tulipalo- tai vuotovahinkotapausten varalta myös nuorelle ensikotiinsa muuttavalle ihmiselle. Ilahduttavasti moni vuokranantaja vaatii jo omankin turvansa vuoksi vuokralaiselta kotivakuutuksen ottamista osana vuokrasopimuksen ehtoja.

Kotivakuutus on myös siitä hyvä tuote, että se antaa suojaa koti-irtaimistolle usein huomattavasti halvemmalla hinnalla kuin kalliilla markkinoitavat erilliskotivakuutukset esimerkiksi kodin elektroniikan osalta. Uutta kännykkää, tietokonetta tai pesukonetta ostettaessa kaupataan hintavia korjausvakuutuksia rikkoutumisen varalta juuri kyseiselle tuotteelle. Hinta saattaa vaikuttaa halvalta, mutta kun sitä vertaa koko kotivakuutuksen hintaan ja sen korvauspiiriin, alkaa turva vaikuttaa yksipuoliselta ja kalliilta. Laajoihin kotivakuutuksiin kuuluu kodin ja irtaimiston lisäksi vastuuvakuutus sekä

oikeusturvavakuutus. Yleensä laajan kotivakuutuksen sisältämän oikeusturvavakuutuksen taso on riittävä, mikäli ei satu toimimaan esimerkiksi vastuullisissa luottamustehtävissä.

Erillisvakuutusten ikävimpään puoleen kuuluvat markkinoilla silloin tällöin nähtävät, ulkomaisen palveluntarjoajien kauppaamat, tietyn syövän tai muun erityisen sairauden varalta tarjotut vakuutukset. Ne ovat järkevän vakuuttamisen kannalta katsoen puhdasta rahastusta.

Mitä sitä itseä vakuuttamaan, kunhan on kasko

Oman kuoleman ajattelu on ymmärrettävästi epämieluisa, epätodelliseltakin tuntuva ajatus. Se lienee yksi syy siihen, miksi henkivakuutusten suosio ei ole kovinkaan suurta. Perinteisellä riskihenkivakuutuksella olisi kuitenkin erittäin suuri merkitys erityisesti nuorille asuntovelkaisille perheille. Puolison kuolema jättää lesken ikävään tilanteeseen rahallisesti – sitä ikävämpään, mitä isompi asuntolaina ja mitä enemmän lapsia. Henkivakuutuksen idea on tuoda turvaa juuri tämän kaltaisissa tilanteissa. Erilaiset lainaturvavakuutukset toimivat myös hieman tällä tavoin. Niissä voi olla myös korkosuojaelementti korkojen nousua vastaan.

Työmarkkinajärjestöt ovat sopineet keskenään kollektiivisesti työntekijöiden ryhmähenkivakuutuksesta, jonka piirissä ovat käytännöllisesti katsoen kaikki työeläkelakien alaisuudessa olevat työntekijät. Tässä mielessä turva on jälleen monelle automaattinen. Työntekijän ryhmähenkivakuutuksen korvaustaso on kuitenkin suhteellisen

matala: enimmillään korvausta voi saada reilut parikymmentä tuhatta euroa, jos nuorena kuolleella on ollut lapsia. Se on hyvä alku, mutta viisas vakuuttaisi enemmän.

Valitettavasti Suomessa ei ole olemassa kovin tuoretta tutkimusta niin sanotusta turvavajeesta, eli huoltajan kuolemasta aiheutuvasta toimeentuloriskistä. Turvavajeella tarkoitetaan sitä rahaa, joka puolison kuoleman vuoksi menetetään saamatta jääneinä palkkatuloina ja jota henkivakuutuskorvaukset eivät riitä peittämään. Tuorein tutkimus aiheesta on VATT:n vuonna 2007 tekemä tutkimus, jonka mukaan suomalaisten turvavaje oli 126 000 euroa, nuorten huoltajien kotitalouksissa peräti 230 000 euroa.³

On hivenen ironista, että FA:n vakuutus tutkimuksen mukaan kuoleman varalta otettu henkivakuutus on vain 36 prosentilla vastaajista, mutta vapaaehtoinen autovakuutus eli kasko on kotivakuutuksen jälkeen toiseksi suosituin vapaaehtoinen vakuutus, se on peräti 67 prosentilla vastaajista. Auto on toki merkittävä menopeli ja monen arkea helpottava kulkuväline, mutta näinköhän se sittenkään on omaa henkiriepua tärkeämpi.

Turvan hahmottamisesta pienellä pränättyyn

Suomalaisten vakuutusosaamisessa on näiden esimerkkien valossa katsoen selvästi parannettavaa. Tärkeintä olisi hahmottaa, milloin julkinen turva auttaa ja millainen on julkisen turvan korvaustaso. Sen päälle voi ryhtyä pohtimaan omia tarpeita ja sitä, kannattaisiko julkista vakuutus turvaa täydentää yksityisellä vakuutus turvalla. Joissakin tapauksissa se on lähes välttämätöntä,

³ Kari, Kosonen & Kröger: Vakuutus turvan vaje perhehuoltajan kuoleman kohdatessa. Julkisen turvan taso ja yksityinen henkivakuutus turva. VATT keskustelualoitteita 2007.

kuten edellä mainitussa matkavakuutustilanteessa.

Vakuutusosaamisen seuraava taso olisi ymmärtää oman yksityisen vakuutusturvansa riittävyys ja korvausala. Rehellisyyden nimissä tätä vakuutusala ei ole tehnyt kovan keskinäisen hintakilpailun myötä kovinkaan helpoksi. Vakuutusehdoista on muodostunut hintojen alas painamisen seurauksena kovin laajat ja yksityiskohtaiset ulos rajaavine tekijöineen. Kirjava ehtokäytäntö vaikeuttaa vakuutusten vertailua valistuneellekin kuluttajalle. Tavallisen kuluttajan on myös vaikea ymmärtää, onko esimerkiksi 30 000 euron yläraja

tapaturmasta aiheutuville hoitokuluille paljon vai vähän.

Kuluttajilla itsellään on kuitenkin luottamusta omaan osaamiseensa, mikä on rohkaisevaa. Kalmi ja Ruuskanen tutkimuksen mukaan kaksi kolmesta uskoi osaavansa verrata eri vakuutus tuotteiden ominaisuuksia ja vakuutusmaksuja keskenään ja ymmärtävänsä vakuutusehtojen sisällön.⁴

Tulojen ja menojen seuraamisen sekä maltillisen vaurastumisen oppien rinnalle tarvitaan ehdottomasti myös osaamista riskeistä ja niihin vaurastumisesta vakuutusten avulla. Koko kansalle.

---

⁴ Kalmi & Ruuskanen: Suomalaiset pärjäävät taloudellisessa tietämyksessä ja käyttäytymisessä hyvin suhteessa muihin maihin. Kansantaloudellinen aikakauskirja 1/2016.

14 Tarvitsemme yhteiseen talousosaamiseen strategian

Elli Reunanen ja Elina Antila, FINE Vakuutus- ja rahoitusneuvonta

Finanssiasioissa laaja kysymysten kirjo

Yksikään päivä finanssiasioiden neuvonnassa ei ole samanlainen. Puhelimen toisessa päässä saattaa toisinaan olla hämmentynyt, epäilevä, kiukkuinen ja joskus jopa itkuinenkin asiakas.

Eikö pankkini korvaakaan kadonneen korttini tililtä tehtyä veloitusta tai miten pääsen irti piinaavasta tilausansasta? Miksi en saa uutta sairauskuluvaikutusta aikaisemmillä ehdoilla ja miksi kotivaikutukseni ei korvaakaan keittiön vesivahinkoa?

Usein langan toisesta päästä kuuluu myös helipotus, kun asiakas saa vastauksen kysymyksiensä saman tien ja asia ratkeaa. Moni hakee myös varmistusta, lisätietoa tai ymmärrystä lainsäädännön koukeroihin. Joskus asiakkaalle riittää, että häntä kuunnellaan.

Pysyvätkö ongelmat samoina vuodesta toiseen?

Yhteydenottojen luonne pankki-, vakuutus- ja arvopaperineuvonnassa on jo vuosien ajan pysynyt melko muuttumattomana. Korvaus- ja ehtoasiat, vakuutusmaksujen muuttaminen ja vakuutusten voimassaolo aiheuttavat paljon yhteydenottoja. Pankkiasioissa tilinkäyttöön ja maksamiseen liittyvät kysymykset ja luottoasiat ovat vuorovuosin kysytyimmät asiaryhmät. Uusista ilmiöistä tilausansat ovat viime aikoina olleet enemmän pinnalla. Suhdanneherkissä arvopaperiasioissa on

ollut useita vuosia jokseenkin rauhallista. Kun markkinoilla menee hyvin, korostuvat kaupan- käyntiin liittyvät seikat ja kun kurssit laskevat, tulee enemmän yhteydenottoja omaisuudenhoitoon liittyvistä seikoista. Kun mediassa nousee esiin jokin asia, vaikkapa sijoitusneuvonnan epäkohdat, heijastuu se usein myös arvopaperineuvontaan tuleviin yhteydenottoihin.

Miksi näin, emmekö me opi virheistämme ja miksi samat ongelmat toistuvat yhä uudelleen ja uudelleen? 'No emme me taida oppia', puuskahtaa vuosia asiakkaita neuvonut vakuutusasiiantuntija. Kiire ja nopeasti tehdyt ratkaisut ovat useiden ongelmien taustalla. Yksi yleisin selitys siihen, että esimerkiksi vakuutus sopimuksessa ollutta asiaa ei ole ymmärretty on se, ettei asiakas ole jaksanut perehtyä sisältöön, 'kun printtikin oli niin pientä ja sitä oli niin paljon'.

Asioiden seuraamukset voivat finanssiasioissa olla hyvinkin kaottiset oman talouden hallinnan kannalta, etenkin silloin kun vahinko on iso ja taloudelliset menetykset suuria.

Mutta on myös totta, että finanssituotteet, niin vakuutukset kuin erilaiset sopimukset pankki- tai arvopaperiasioissakin, ovat usein hyvin monimutkaisia. Myös digitalisaatiolla on yhä suurempi vaikutus toimintaympäristöömme. Sähköiset palvelut, laitteet, tuotteet ja kanavat edellyttävät uudenlaista osaamista. Moni kokee varmasti tupahtavansa vauhdista, eivätkä omat taidot aina riitä edes uuden oppimiseen.

Mitä neuvoksi?

Asiantuntijan vinkit selviytymiseen ovat todellisia ja hyvin konkreettisia. Mitä ikinä vakuutus-, pankki- tai arvopaperisopimuksia sinulla onkin tai mitä olet hankkimassa, niin tutustu niihin hyvin ja ymmärrä niiden sisältö. Näissä asioissa saa ja pitääkin olla skeptinen ja kysyä. Pääasia on, että ymmärrät. Käytä paljon aikaa päätöksentekoon, kun olet päättämässä asioista, joilla on merkitystä ja vaikutusta omaan elämääsi. Siinä kohtaa, kun et enää jaksaisi ja viitsisi, niin pinnistä vielä ja vertaile. Älä vastaa heti, vaikka sitä vaadittaisiinkin. Unohda myös tunteet hetkeksi. Tunteilla on tunnetusti suuri merkitys siinä, mitä päätämme ja miten valitsemme. Mutta näissä asioissa järkeily kannattaa. Hätäpäissä ja kiireessä tehdyt ratkaisut aiheuttavat eniten harmia. Luulo ja käsitys eivät riitä, pitää myös aina ymmärtää.

Oman talouden hallinnassa pärjää jo pitkälle, kun osaa sopeuttaa menot tuloihin, suunnittelee säästämistä ja sijoittamista sekä miettii riskejä ja niihin varautumista. Vielä paremmin pärjää, kun osaa verrata, ostaa ja tehdä sopimuksia sekä ym-

märtää talouden toiminnan periaatteita. Isoja asioita kaikki, joita opimme koulussa, kotona, ystäviltä, mediasta ja ympäröivästä yhteiskunnasta.

Kuinka jatketaan?

Taloulosaaminen on kansalaistaito, jonka kehittämisessä on asenteilla ja arvoilla suuri merkitys. Halu selviytyä ja tehdä oikeita valintoja itsensä kannalta on välttämätöntä. Myös ympäröivällä yhteiskunnalla ja finanssialan toimijoilla on suuri merkitys tietojen ja taitojen lisäämisessä.

Meiltä puuttuu Suomesta taloulosaamisen yhteinen koordinointi ja kansallinen strategia. Toimimme monella saralla ja meillä on sadoittain projekteja ja tuhansittain oppaita. Toimintamme on kuitenkin melko sirpaleista. Tarvitsemme strategiaa tavoitteiden kirkastamiseksi, suunnan ja vauhdin määrittämiseksi. Yhdessä toimien saamme jokaisen toimijan omat, rajalliset resurssit paremmin kohtaamaan ja syventämään niitä tietoja, taitoja ja asenteita, joita jokaisen oman talouden paremmassa hallinnassa tarvitaan.

Taloulosaamisen edistämistä on jatkossa hyvä tehdä enemmän yhdessä kuin yksittäin.

15 Talousosaaminen Kelan asiakaspalvelun näkökulmasta

Sari Pitkonen ja Sami Rapiokallio, Kela

Taloudellinen tietämys on Kalmin & Ruuskasen (2016) mukaan heikointa nuorilla aikuisilla ja pienituloisilla, ja taloudellisessa käyttäytymisessä on eniten ongelmia työttömillä ja pienituloisilla. Samat havainnot nousevat esiin asiakaskohtaamisissa Kelassa.

Perustoimeentulotuen siirron myötä pienituloisuus ja siihen liittyvät ongelmat näkyvät enemmän myös Kelassa. Asiakkailla on jatkuvia haasteita rahan riittävyyden kanssa. Velkaantuminen ja esimerkiksi vuokratilaukset ovat arkipäivää. Pitkäaikaisten toimeentulotukiasiakkaiden haaste erilaisten lainojen osalta on maksukyvyttömyys, koska myös sosiaalisissa luotoissa on oltava maksukykyä. Heikossa taloudellisessa tilanteessa olevat asiakkaat ottavat menojen kattamiseksi niin sanottuja pikalainoja, koska niissä ei edellytetä takaisinmaksukykyä. Tämä aiheuttaa mahdollottoman tilanteen, jossa viimesijaisella etuudella elävät velkaantuvat. He ovat monesti heikoimmassa asemassa, todella vaikeassa tilanteessa ja näköalattomia. Sosiaaliturvan varassa elävien asiakkaiden tulot maksetaan pienissä osissa, mikä aiheuttaa sen, ettei asiakkaalla ole koskaan kerralla esimerkiksi vuokran verran rahaa tilillä. Tämä asettaa monilla haasteita talouden hallintaan. Ulosottotilanteessa myös palkansaaja saatetaan ajautua toimeentulotuen piiriin. Ulosoton suojaus ei kata välttämättömiä elämisen menoja.

Elämäntilanteiden muutokset aiheuttavat muutoksia myös taloudessa. Esimerkiksi itsenäistyminen, työttömyys, ero ja eläkkeelle jääminen saattavat heikentää oleellisesti taloudellista tilannetta. Näissä muutosvaiheissa osa asiakkaista tarvitsisi tukea talouden uudelleen suunnitteluun ja opastusta siihen, mistä voisi hankkia esimerkiksi takuuvuokraan kohtuuhintaista lainaa. Tämän tyyppiset elämäntilanteen muutoksista johtuvat talouden haasteet saattavat jäädä liian vähälle huomiolle ja asiakkaat ohjaamatta oikean tuen piiriin. Näiden tilanteiden tunnistamisella ja oikea-aikaisella ohjauksella palveluiden piiriin voidaan ehkäistä ongelmien syntymistä.

Kelan asiakaspalvelussa asiakkaan elämäntilanne kartoitetaan. Tässä yhteydessä selvitetään myös taloudellinen tilanne ja mahdolliset velat. Kelan asiakaspalvelun tärkeä tehtävä on antaa elämäntilannekartoituksen pohjalta neuvoja asiakkaalle, jotta hän osaa hakea ne etuudet, joihin hän on oikeutettu. Tällä pyritään takaamaan se, että asiakkailla on riittävät varat elämisen menojen kattamiseen. Kela pyrkii olemaan aktiivinen osa asiakkaiden palveluverkkoa ja yhteistyötä tehdään muun muassa sosiaalitoimen kanssa. Joissain tilanteissa on tehty yhteistyössä sosiaalitoimen kanssa asiakkaan palvelutarvearvioita myös taloustilanteen osalta. Tällöin Kelan palveluneuvoja kartoittaa palvelumallin mukaisesti asiakkaan tilanteen ja ohjaa tarvittaessa hakemaan

hänen elämäntilanteensa mukaista sosiaaliturvaa. Jatkossa toivomme tämän tyyppisen yhteistyön kasvavan.

Asiakaskohtaamisen perusteella tehdään palvelutarvearvio, missä velkaantuneita asiakkaita ohjataan nykyisin pääasiassa sosiaalitoimeen, jonka järjestämisvastuulla on talous- ja velkaneuvonta. Talous- ja velkaneuvonta siirtyy vuoden 2019 alussa oikeusaputoimistojen tehtäväksi. Siirtovaiheessa on erittäin tärkeää ottaa huomioon sujuva asiakasohjaus ja sopia yhteistyöstä. Tulevaisuudessa palvelutarvearvion merkitys kasvaa, jotta voimme ohjata asiakkaita kokonaisvaltaisemmin.

Yhteistyö asiakkaiden talouden haasteissa on keskeisessä roolissa. Kelan ja yhteistyökumppaneiden tulee lähteä avoimin mielin kehittämään prosesseja, jotka ehkäisevät eri asiakasryhmien taloudelliseen tilanteeseen liittyviä riskejä. Näin saadaan ehkäistyä vakavampia taloudellisia pulmia, jotka aiheuttavat asiakkaalle isoja elämäntalouden ongelmia. Valtakunnallisena toimijana Kelalla on koko maan kattava palveluverkosto ja ympäri Suomen yhteistyökumppaneja. Kelalla on toimiva puhelinpalvelu ja toimivat verkkopalvelut. Toimiva kokonaisuus luo hyvän pohjan toiminnan kehittämiseksi myös talousosaamisen osalta.

Kela pyrkii aktiivisesti kehittämään toimintaansa yhdessä kumppaneidensa kanssa. Yhteistyötä on jo tehty muun muassa sosiaalitoimen ja nuorille tarkoitettujen ohjaamoiden kanssa. Kelan tiloissa on käynyt kumppaneita ja Kela on tarjonnut asiakaspalvelua heidän tiloissaan. Tämä on

kokemuksen myötä osoittautunut hyväksi tavaksi tehdä asiakastyötä ja laajentaa asiakkaiden tietämystä palveluverkostosta. Lisäksi tavoitettavuutta on lisätty kehittämällä yhteistyökumppaneille erilaisia asiointitapoja ja tarjoamalla koulutusta niistä. Esimerkiksi Kalasataman terveys- ja hyvinvointikeskus tulee olemaan jatkossa paikka, jossa Kela toimii yhteistyökumppanin tiloissa päivittäin. Se mahdollistaa asiakkaan asioiden ketterän hoitamisen. Yhteisissä tiloissa toimiminen lisää arviomme mukaan asiakkaan kokemusta toimivasta yhteistyöstä.

Maakunta- ja sote-uudistuksessa on tärkeää pitää mielessä sujuva asiointi, joka mahdollistuu hyvällä yhteistyöllä eri toimijoiden kanssa. Asiakkaan elämäntalouden osalta talousasiat ovat keskeisessä asemassa ja tämä yhteistyö tulee tuoda myös näkyväksi suunnittelussa. Miten tunnistamme riskiryhmät, yksittäiset asiakkaat sekä olemme mukana kehittämässä toimivia yhteistyömuotoja ja parhaita käytäntöjä talousongelmien ehkäisyyn? Koska oman talouden hallinta on tämän ajan ongelma, ongelmien ehkäisy sekä velkaantuneiden asiointiprosessien kehittäminen ja tunnetuksi tekeminen tulisi huomioida uudistuksia tehtäessä. Uusi ja innovatiivinen tapa tehdä työtä asiakkaiden parissa tulee huomioida resursoinnissa ja työvälineissä. Kela tarvitsee kumppaniseen taloussosiaalityön osajia, jotta heikossa taloudellisessa tilanteessa olevat tunnistetaan, ja jotta heitä voidaan auttaa ja ohjata parhaalla mahdollisella tavalla.

16 Kysymyksiä (ja vastauksia) tulevaisuuden talousosaamisesta

Anu Raijas, Kilpailu- ja kuluttajavirasto

Talousosaaminen muodostuu taloudellisesta tietämyksestä ja ymmärryksestä, käytännön taloustaidoista sekä vastuullisesta ja kulloiseenkin elämäntilanteen sopivasta taloudellisesta käyttäytymisestä ja päätöksenteosta. Talousosaamisen taustalla vaikuttavat henkilökohtaiset ominaisuudet, asenteet, aiemmat kokemukset sekä vallitsevat olosuhteet eli taloudellinen toimintaympäristö ja yhteiskunnan toiminta. Talousosaaminen ulottuu myös hyvinvointiin, kun siihen liitetään henkilön itsearviointi taloudellisten asioiden hoitamisesta eli siitä kuinka tyytyväinen on omaan tapaansa hoitaa talouttaan.

Tässä kirjoituksessa tarkastellaan talousosaamisen päivittämisen tarpeita ja siihen liittyvien tahojen toimintaa. Esitetään joitakin kysymyksiä antamatta kuitenkaan niihin kaikkiin vastauksia. Kysymykset toimikoon ärsykkeinä eri tahojen toiminnan suunnitteluun.

Mitä päivitystarpeita talousosaamisen osa-alueilla on?

Taloudellisen toimintaympäristön ja yleisemminkin koko yhteiskunnan muuttuessa talousosaaminen vaatii päivitystä.

Päivitystä kaipaavat ensinnäkin tiedot. Konkreettisilla ja käytännönläheisillä tiedoilla voidaan lisätä kiinnostusta talousasioihin. Tietoja tarvitaan ensisijaisesti talouden perusteista, markkinoiden toimijoista ja erilaisista finanssituotteista. Kuinka

kasvavasta informaatiotulvasta pystyy noukkimaan juuri omalle taloudelle olennaisimmat tiedot? Kuinka vaikeaa talousjargonia oppii ymmärtämään ja arvioimaan? Mitä ovat ne tahot, joista saa luotettavaa ja ajantasaista tietoa oman talouden hallintaan? Eittämättä koululla on merkittävä rooli, koska siellä tavoitetaan koko ikäluokka, mutta talousopetusta tarvitaan myös peruskoulun ulkopuolella ja epämuodollisilla tavoilla. Mistä työelämässä olevat, työttömät, eläkeläiset tai muut koulutuksen ulkopuolella olevat kansalaiset saavat tietoa? Esimerkiksi medialla on suuri rooli tiedonvälityksessä ja pankkien kanssa ihmiset varmasti asioivat tulevaisuudessakin, joten pankit olisivat luonteva taho valistamaan asiakkaitaan, eivätkä vain markkinoimaan ja myymään tuotteitaan.

Entä missä sitten taidot päivitetään? Myös tässä kouluilla on tärkeä asema. Vanhemmilla on perinteisesti ajateltu olevan merkittävä rooli rahan käyttöön liittyvien käytäntöjen opettamisessa. Vanhemmat tarjoavat lapsilleen taloudellisen

käyttäytymisen roolimalleja ja esittelevät käytäntöjä⁵ ja voivat vaikuttaa lasten kehittyviin taloudellisiin asenteisiin ja käyttäytymiseen⁶. Tämä tehtävä rapautuu, jos vanhemmat eivät itsekään hallitse uusia maksutapoja. Tällainen vaara on olemassa, sillä samalla kun maksamisesta tulee entistä vaivattomampaa, se edellyttää myös jatkuvasti uudenlaisten maksamisen tapojen omaksumista. Mahdollista viikkorahaa voisi antaa lapsille virtuaalisena, jotta hän oppisi sitä hallinnoimaan. Miksi jaella käteistä, jos se ei tulevaisuudessa ole pääasiallinen maksuväline?

Vastuullinen ja omaan elämäntilanteeseen sopeva taloudellinen käyttäytyminen ja päätöksenteko muodostuvat tietojen ja taitojen pohjalta. Vastuullisuus taloudellisessa käyttäytymisessä on olennaista, jotta ymmärtäisimme valintojemme seuraukset myös pitkällä tähtäimellä eli esimerkiksi luoton takaisinmaksuvelvoitteen. Yksi olennainen asia on se, miten pystyy tietämyksensä perusteella vertailemaan erilaisia markkinoilla olevia finanssivaihtoehtoja ja valitsemaan sellaisen, jota osaa vaivattomasti käyttää ja joka soveltuu juuri omaan sen hetkiseen talouteen.

Uudenlaisissa tilanteissa tarvitaan uudenlaisia tietoja ja taitoja. Maksamista on myös usein vaikea havaita, kun se sisältyy yhä enenevässä määrin osaksi ostoprosessia. Tietoa ja uudenlaisia taitoja tarvitaan myös, jotta pystytään erottamaan markkinoiden vastuulliset toimijat huijareista. On hyvä myös osata arvioida mahdollisia

riskejä, joita taloudellisesta käyttäytymisestä aiheutuu kuten myös talouteen vaikuttavia elämäntaloudellisia muutoksia. Talouden yksi merkittävä riskitekijä on yhden hengen taloudet, joiden määrä on kasvanut 2000-luvulla reippaasti: vuonna 2016 yhden hengen asuntokuntia oli jo 1,1 miljoonaa. Jotta ongelmilta vältyttäisiin, taloudellista käyttäytymistä on tarpeen mukauttaa elämän nivel- ja kriisivaiheissa, kuten esimerkiksi itsenäistä elämää aloitettaessa, perhettä perustettaessa, parisuhteen erotilanteissa, työttömyyden tai sairauden kohdatessa tai eläkkeelle jäädessä. Eli aina kun talouden tulot tai menot radikaalisti muuttuvat, tulee tarve päivittää omia taloudenhallinnan käytäntöjään.

Miten edistää taloudellista osaamista?

Koulutus, sääntely ja neuvonta toimivat jatkossakin institutionaalisina rakenteina kansalaisten taloudellisen osaamisen edistämiseksi⁷. Tietojen ja taitojen kehittämisen lisäksi kaivataan tukea tietojen soveltamisessa käytäntöön, koska niin tiedoilla kuin taidolla on olennainen välineellinen arvo käyttäytymisessä. Tähän tarvitaan kaikkia taloudellisen toimintaympäristön toimijoita: viranomaisia, kolmannen sektorin ja finanssialan toimijoita sekä mediaa. Toimijoiden välisiä perinteisiä rajoituksia on tarpeen ylittää, hyödyntää yhteistyön mahdollisuuksia ja vaihtaa tietoja. Parhaiten tämä toteutuisi, jos saisimme Suomeen taloudellisen osaamisen edistämiseen tähtäviä hankkeita ja toimenpiteitä koordinoivan tahon. Koordinoinnilla

⁵ Shim S, Barber BL, Card, NA, Xiao, JJ & Serido, J (2010) Financial socialization of first-year college students: the roles of parents, work, and education. *Journal of Youth Adolescence* 39 (12), 1457–1470.

⁶ Buccioli, A & Veronesi, M (2013) *Teaching Children to Save and Lifetime Savings: What Is the Best Strategy?* Rochester,

NY: Social Science Research Network, SSRN Scholarly Paper ID 2275929.

⁷ Vrt. Kalmi, P (2013) Taloudellinen lukutaito ja sen kritiikki. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 109, 150–159.

tulisi huomatuksi mahdolliset päällekkäisyydet ja katvealueet toiminnassa. Alueelle mahtuu varmasti myös uudenlaisia toimijoita.

Selkeä ja ymmärrettävä talousinformaatio on parhaiten vastaanottajan hyödynnettävissä. Talousasioista viestiminen ja taloudenhallintaa helpottavat työkalut (budjetointipohjat, laskurit, tietosivustot) olisi suunniteltava kullekin väestöryhmälle sopiviksi ja ajankohtaisiksi. Esimerkiksi pienituloisille ei ole järkevää opettaa sijoittamista, vaan antaa eväitä pienimuotoiseen säästämiseen tai päivittäisten menojen hallintaan. Vertaisryhmiä hyödyntämällä taloustiedon ja -taitojen välittämisessä voidaan varmistua viestin oikeanlaisesta muodosta ja sisällöstä. Arvokasta hyödynnettävää olisi myös tieto vertaisten käyttäytymisestä esimerkiksi kulutuksessa, säästämässä tai velkaantumisessa.

Tehokas tiedonvälitys on vuorovaikutuksellista, ja sitä voidaan toteuttaa esimerkiksi erilaisissa palvelutilanteissa ja henkilökohtaisessa neuvonnassa sekä sosiaalisessa mediassa ja keskustelupalstoilla sekä erityisesti mobiilikana-
vissa.

Mitä uutta talousosaamisen tukemiseen voitaisiin kehittää?

Toinen maksupalveludirektiivi, jossa pankkien ylläpitämät maksutilit avataan ulkopuolisille maksupalveluntarjoajille, ja asiakas voi maksaa tililtään ja saada tietoa tileistään muunkin tahon kuin oman pankkinsa kautta, tuo varmasti uusia toimijoita, palveluita ja liiketoimintamalleja markkinoille. Uudenlaiset, kuluttajan taloudenhallintaa käytännönläheisesti konkretisoivat palvelut luotettavilta palveluntarjoajilta ovatkin tervetulleita.

Kansalaisista kertyvää dataa ja tekoälyä voitaisiin valjastaa talousosaamisen tueksi. Maksaminen on jo tänä päivänä hyvin vaivatonta ja lähes huomaamatonta, ja tulevaisuudessa myös rahankäytön seurannan olisi hyvä olla kuluttajalle yhtä helppoa. Voisi ideoida, että kaikki taloudellisista transaktioistamme tallentuva tieto olisi turvallisesti jonkun luotettavan tahon hallinnassa ja analysoitavana, ja jonkun sovelluksen avulla siitä jaettaisiin palautetta ja tietoa taloudellisesta käyttäytymisestä ja talouteen liittyvistä valinnoista. Sovellus voisi esimerkiksi antaa suosituksia finanssituotteiden valinnasta, säästämisestä ja sijoittamisesta sekä seurata elämisen kustannuksia. Sovellus voisi myös selostaa meille selkokielisesti finanssituotteisiin liittyvät sopimustekstit. Tekoäly voisi varoittaa meitä tulevista riskeistä ja voisimme taloudellisesti varautua niihin.

Mitäs sitten?

Talousosaamista tarvitaan erityisesti jokapäiväisten taloudellisten tilanteiden hallintaan ja taloudellisten päätösten tekemiseen. Tärkeää on myös seurata omaa taloudellista käyttäytymistään ja arvioida sitä.

Talousosaamisen edistämässä perimmäisenä tavoitteena on luoda kansalaisille ymmärryksen roolistaan taloudellisina toimijoina, joilla oman talouden hoitamisen ohella on tärkeä rooli myös koko yhteiskunnan hyvinvoinnin tuottamisessa. Hyvällä talousosaamisella vältetään ennalta esimerkiksi ylivelkaantumista ja muita taloudellisia ongelmia, jotka pahimmassa tapauksessa voivat aiheuttaa suuria henkilökohtaisia tragedioita. Vaikka talousosaaminen on luonnollisesti jokaisen henkilökohtaisella vastuulla, tarvitaan sen edistämiseen taloudellisen toimintaympäristön

osapuolten toimia ja tukea. Näillä toimijoilla tulee olla kansalaisille taloudellisia hyödykkeitä tarjotessaan yhteinen yhteiskuntavastuuta korostava agenda. Tähän päästään parhaiten vuorovaikutuksella ja yhteistyöllä, jota koordinoi jokin puolueeton tahon.

Muutokset maksamisen tavoissa haastavat talousosaamista. Kun maksaminen on yhä enenevässä määrin virtuaalista, tulee myös sen hallinnan ja seurannan tapahtua samassa ympäristössä ja yhtä helposti. Sovellukset eivät pelasta ihmisiä ylivelkaantumiselta, ymmärrystä käytettävissä olevien tulojen riittämisestä menoihin tarvitaan edelleen eli perinteistä yhteen- ja vähennyslaskua. Jos nyt jo yleisesti käytämme fyysisen

hyvinvoinnin kohottamiseen ja ylläpitämiseen personal trainereita, niin miksemme voisi ostaa palveluita taloudelliseen hyvinvointiin financial advisorilta, joka voisi toimia älypuhelimella?

Taloulosaaminen on keskeinen kansalaistaito, joka koskee kaikenikäisiä. Ideaalilanteessa taloulosaaminen on dynaamista sekä taloudellisen ympäristön ja oman elämäntilanteen muutoksiin reagoivaa. Tämä on seikka, joka talouden toimijoiden on hyvä omassa toiminnassaan huomioida, jotta kansalaisille tarjottavat tuotteet ja palvelut olisivat asianmukaisia. Tämä toteutuu parhaiten, kun tietojenvaihto ja vuoropuhelu toimijoiden kesken on välitöntä eli jokainen tietää, missä taloudessa mennään.

17 Talousosaamisen kehittämistä

Martti Hetemäki, Valtiovarainministeriö

Suomalaiset saivat OECD:n tutkimuksessa⁸ varsin hyvän arvosanan talousosaamisesta sijoittuen tutkittujen 30 maan joukossa toiseksi Ranskan jälkeen. Tämän tutkimuksen valossa talousosaaminen olisi Suomessa varsin hyvällä mallilla.

Toisaalta, syyskuun lopussa 2017 Suomessa oli Suomen Asiakastiedon mukaan yli 374 000 maksuhäiriöistä. Uusia maksuhäiriömerkintöjä kertyi kyseisen vuoden tammi-syyskuussa 1,3 miljoonaa, kasvua 16 % edellisen vuoden vastaavaan aikaan verrattuna. Takuusäätiön velallisten neuvontapuhelimeen Velkalinjaan soittaneiden ihmisten velkamäärät ovat lisääntyneet tasaisesti vuosi vuodelta. Vuonna 2017 heillä oli vakuudettomia velkoja keskimäärin lähes 29 000 euroa. Viisi vuotta sitten soittajien velat olivat yli neljänneksen, keskimäärin 6 200 euroa pienemmät. Maksuhäiriöiden ja velkakierteen taustalla voi olla useita erilaisia tekijöitä ja haastavia elämäntilanteita, kuten esimerkiksi työttömyyttä, pätkätyötä ja avioeroja. Olisiko paremmalla talousosaamisella voitu kuitenkin säästyä osalta näistä ongelmista?

Talousosaamisen edelleen kehittäminen edellyttää talousosaamisen määrittelyä. Käsite itsessään on hyvin laaja, ja sen sisältö riippuu usein määrittelijän omista painotuksista. Periaatteessa talousosaaminen kattaa kaiken talouden toimintaan liittyvän. Henkilötasolla talousosaaminen on

henkilökohtaisten talousasioiden hallintaa. Tällöin henkilö pystyy huolehtimaan omasta taloudestaan, osaa muun muassa käyttää itselleen parhaiten sopivia rahoituspalveluita ja -tuotteita. Tähän sisältyy myös talouden peruskäsitteistön ja -toiminnallisuuksien tunteminen.

Päivittäisessä arjessaan tavanomaisen kuluttajan tulee mm. hallita perusmaksutavat. Digitalisaation myötä maksutavatkin kehittyvät. Maksamisen edelleen automatisoituessa ja siirtyessä ostotapahtumassa taustalle voi myöskin kuluttajan ymmärrys käytettävissä olevista varoista hämärtyä. Osaamispuutteet tällä alueella voivat omalta osaltaan johtaa maksuhäiriöihin.

Omien identiteetti- ja maksutietojen hallinta korostuu digitalisoitumisen myötä jatkossa yhä enemmän. Petoksilta ja muilta väärinkäytöksiltä suojautumiseksi asiakkaan tulee asianmukaisesti huolehtia maksuvälineistään ja pankkitunnuksistaan. Yleisestikin lähes kaikesta mitä teemme, jää sähköisiä jälkiä muodossa tai toisessa. Asiakkaiden tulisi kiinnittää erityistä huomiota omien tietojensa hallintaan, mitä tietoja haluaa missäkin tilanteessa antaa ja onko syytä tai ylipäätään mahdollisuutta rajoittaa antamiensa tietojen käyttöä tai siirrettävyyttä. Epäilyttävissä tilanteissa kannattaa aidosti miettiä, onko kyseisen palvelun tai tuotteen hankinta siihen liittyvän riskin arvoista.

⁸ OECD/INFE International survey of Adult Financial Literacy Competencies, 2016, <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/oecd-infe-survey-adult-financial-literacy-competencies.htm>

Talouden toiminnallisuuden tunteminen korostuu esimerkiksi sijoitus- ja lainapäätöksiä tehtäessä. Peruskäsitteistön ja -riippuvuuksien ymmärtäminen voi ohjata parempiin sijoituspäätöksiin, esimerkiksi oman näkemyksen ja riskienkantokyvyn kannalta sopivan osakesalkun tai rahaston valintaan.

Asuntolainaa ottaessaan asiakkaan tulisi pitää mielessä, että pitkällä aikavälillä korot muuttuvat, esimerkiksi nykyinen alhainen korkotaso ei tule olemaan pysyvää. Pisimmät nykyään tarjottavat asuntolainat ovat yli 30-vuotisia. Taaksepäin katsottuna vastaavalla ajanjaksolla asuntolainojen korot ovat olleet jopa 15 %. Maailma oli tuolloin 90-luvun alussa hyvin erilainen, joten tällaiset korkopiikit ovat epätodennäköisiä. Suositeltavaa olisi kuitenkin laskea, miten muutaman prosentin korkomuutokset vaikuttaisivat omaan lainanhoitokykyn.

Oma erityiskysymyksensä ovat pankki- ja rahoituspalvelut rajan yli. Vähintäänkin peruspankkipalveluiden osalta palveluiden kysyntä kohdistuu pääosin Suomessa fyysisesti toimiviin pankkeihin. Pankkisääntely ja -valvonta on EU:ssa harmonisoitu, joten miksi emme käyttäisi ulkomaista pankkia. Mikäli tietoa ja luottamusta EU:ssa suoraan rajan yli palveluita tuottaviin pankkeihin pystyttäisiin kasvattamaan, lisäksi se kilpailua ja edistäisi parempien ja halvempien palveluiden saantia.

Taloulosaamisen kehittämisessä on myös huomioitava eri kohderyhmät. Taloustiedon tarpeet ovat erilaiset ihmisen elinkaaren eri tilanteissa. Kotona asuvalle teinille voi riittää puhtaasti perusmaksutuotteiden hallinta. Ensiasunnon ostaja voi tarvita perustiedot lainoituksesta, kun taas hyvin toimeentulevan keski-ikäisen tarpeet voivat

kohdistua eri sijoituskohteisiin liittyviin kysymyksiin. Varttuneet voivat jo puolestaan alkaa pohtia mahdollisia perintöasioita. Lähtökohtaisesti kysymys on kuitenkin ongelmien ennaltaehkäisystä. Tietoa pitäisi pyrkiä aktiivisesti tarjoamaan ennen talouspäätöksiä, jolloin erityisesti nuoret painottuvat kohderyhmänä.

Taloulosaamista edistetään Suomessa monen toimijan taholta, mukana on niin viranomaisia (mm. Finanssivalvonta, Opetus- ja kulttuuriministeriö, Kilpailu- ja kuluttajavirasto), järjestöjä (mm. Kuluttajaliitto, Martat, Takuusäätiö) kuin finanssialan ja elinkeinoelämän toimijoita (mm. Finanssiala Ry, Veronmaksajat). Jokainen on määritellyt omat kohderyhmänsä ja omat tavoitteensa. Kysymyksenä onkin, pitäisikö jollakin toimijalla olla Suomessa kokonaiskuva ja kokonaisvastuu taloulosaamisesta ja sen kehittämisestä.

Kysymys liittyy läheisesti siihen, pitäisikö myös Suomessa olla kansallinen strategia taloulosaamisen kehittämiseksi. Toimija, joka vastaisi taloulosaamisesta kokonaisuutena, olisi luonnollinen valinta kansallisen strategian vastuutahoksi. OECD on luonut, ja G20-maat ovat hyväksyneet, yleisperiaatteet taloulosaamisen kansalliselle strategialle. Useat kymmenet maat ovat jo luoneet tällaisia strategioita. Suomenkin kannattaa strategian luontia harkita, mutta sen luomisesta ei saisi tulla itsetarkoitus, lopputulos ratkaisee.

Oleellinen osa taloulosaamisen edistämistä on tavoitteiden asettaminen. Laadullisten elementtien lisäksi pitäisi pyrkiä asettamaan myös määrällisiä tavoitteita, vaikka se haastavaa olisi. Hyvällä tavoiteasetannalla voidaan ohjata taloulosaamisen hyväksi tehtävää työtä, varmistua siitä, että työ on tehokasta sekä tarvittaessa myös hienosäätää kehitystyötä.

Yhteenvetona voisi todeta, että vaikkakin suomalaisten talousosaaminen on kansanvälisesti vertailtuna hyvällä tasolla, on sen kehittäminen edelleen tärkeää. Talousosaamisen käsite on hyvin laaja, eikä kaikkiin eri osa-alueisiin voida kiinnittää huomiota samalla painoarvolla. Siten käsitteen määrittelyyn ja työn tavoitteiden asettamiseen tulisi kiinnittää erityistä huomiota, jotta käytävissä resurssit voitaisiin hyödyntää täysimääräisesti ja tehokkaasti.

Talousosaamisen ja sen kehittämisen hallintomalliin tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Kansallisen strategian, tai muun tehokkaan toimintaohjelman, tarpeen selvitys sekä talousosaamisen kehittämistä johtavan toimijan määrittely olisivat ajankohtaisia. Erityisesti selvitettävänä kysymyksenä olisi digitalisaation vaikutus sekä oman tiedon ja identiteetin hallinnan että maksamisen kehittymisen näkökulmista. Myös tiedon lisäämistä EU-palveluntarjonnasta tulisi harkita.

18 Mikä ihmeen talouselukutaito?

Timo Peltonen, Finanssivalvonta

Moni varmaan ajattelee, että minähän osaan lukea. Mitä talouselukutaito tarkoittaa? Kysymyksessä ei varmaankaan ole uusi kieli? OECD:n PISA-hankeessa käytetään seuraavaa lukutaidon määritelmää: ”Lukutaito on kirjoitettujen tekstien ymmärtämistä, käyttöä ja arviointia lukijan omien tavoitteiden saavuttamiseksi, tietojen ja valmiuksien kehittämiseksi sekä yhteiskuntaelämään osallistumiseksi.” Tämä määritelmä kuvaa hyvin sitä, mistä myös talouselukutaidossa on kysymys. Ymmärrätkö lukemaani tekstiä, mikä liittyy talouteen vai onko teksti ”hepreaa”, kuten alkuun uuden kielen opettelu. Onko sitten tärkeää, että kaikki ymmärtävät talouteen liittyviä tekstejä tai artikkeleita? On, ainakin tietyssä laajuudessa.

Talouselukutaidon tarpeet yksilön näkökulmasta

Jokaiselle meistä tulee jossain vaiheessa elämäämme eteen tilanne, jossa talouselukutaito on välttämätöntä. Viimeistään se hetki tulee silloin, kun itsenäistymme, eli usein, kun muutamme pois kotoa. Enää ei joku muu vastaa taloudellisista asioista vaan olemme niistä vastuussa itse.

Osaanko mitoitaa rahan käyttöni käytettävissä olevaan rahan määrään? Ymmärrätkö niitä sitoumuksia ja niihin liittyviä velvoitteita joita teen, kuten tilisopimuksia, vuokrasopimuksia, luottosopimuksia tai hankintojen tekemistä käyttäen erilaisia maksutapoja? Paljon pitäisi ymmärtää ja osata melko nopeasti. Mikäli talouteen liittyvät asiat ovat vieraita voi helposti ajautua tilanteeseen, että ei enää hallitse raha-asioitaan ja sitä

myöten muukin elämänhallinta ajautuu ongelmiin. Kaikkien olisi hyvä osata vähintään talouden perusasiat, jotta pystyy myös ymmärtämään talouden syy-seuraussuhteet. Jokaisen yksilön osalta on tärkeää, että osaa tehdä hyviä taloudellisia päätöksiä. Hyvä olisi myös tuntea ja osata joitakin talouden perusasioita, kuten korko, marginaali, korkoa korolle -vaikutus, prosenttilasku, miten koronmuutos vaikuttaa omaan talouteen.

Oppiminen

Miten näitä asioita voidaan oppia ja missä? Näemykseni mukaan paras paikka talouden perusasioiden oppimiseen olisi koulujärjestelmän puitteissa. Koulujärjestelmä tarjoaa kaikille tasavertaiset lähtökohdat saada perusoppi näihin asioihin. Kouluissa tapahtuvaa opetusta täydentää kotona saatu oppi. Korostaisin kuitenkin koulujärjestelmän roolia tässä asiassa, jotta voidaan varmistaa, että oppi tavoittaa kaikki yksilöt tasapuolisesti. Koulujärjestelmä on myös helpoin ja varmasti kustannustehokkain tapa viedä asiaa eteenpäin yhteiskunnassa. On tarpeetonta keksiä mitään uusia kanavia perusasian oppimiseen, kun toimiva ja tehokas on jo olemassa. Ainoa asia, mitä kannattaa, ja on syytäkin pohtia, on se, missä vaiheessa koulutietä opetusta annetaan, ja kuinka paljon, sekä millä tavalla. Opetusta voidaan antaa jo ensimmäisistä luokka-asteista lähtien. Voidaan esimerkiksi opettaa, mihin raha riittää. Ostanko tällä eurolla nuo kaksi tikkaria vai tuon yhden karkkiaskin. vai otanko yhden tikkarin ja laitan loput talteen joltain leluhankintaa varten. Tärkeää on, että opetusta annetaan tasaisesti eri

luokka-asteilla sopeutettuna kyseiseen ikätasoon. Oppimisen sitominen ihmisten arkielämään helpottaa oppimista ja ymmärrystäkin näistä asioista. Tänä päivänä me maksamme isoa laskua talousongelmien merkeissä siitä, että talouden perusasioiden oppiminen on liian vähäistä ja ei ehkä ole saavuttanut kaikkia yksilöitä. Uskon, että osa näistäkin talousongelmista olisi ollut vältettävissä paremmalla ymmärryksellä talouden perusasioista. Tietenkin lähtölaukaus mahdollisiin talousongelmiin voi olla jossakin yksilöä kohtaavassa isossa elämänmuutoksessa, mutta siinäkin tilanteessa hyvillä talouden perusopeilla voi hyvin todennäköisesti tehdä järkevämpiä päätöksiä.

Talouselämä digitalisoituvassa maailmassa

Muuttuuko osaamistarve, kun yhteiskunta digitalisoi? Digitalisoitua yhteiskunta ja myös finanssisektori lisää ja varmaan tulee jatkossakin edelleen lisäämään "kiusausten määrää" yhteiskunnassa, eli on helpompi kuluttaa ja sortua ehkä turhiinkin tai liian kalliisiin hankintoihin. Digitalisaatio lisää asioiden nopeutta, jolloin ei välttämättä harkita asiaa samalla huolellisuudella kuin aiemmin. Hankintoihin on myös helpompi saada nopeasti lainaa tai maksuaikoja, jotka voivat johtaa kasautuessaan talousongelmiin. Paljon yleistyneet, pienellä kuukausisummalla tehtävät hankinnat ovat myös petollisia kuluttajille, mikäli ei oikeasti ymmärretä talouden perusasioita eli kuinka paljon oikeasti maksan tästä eri maksutavoilla. Talouden perusasioiden osaaminen siis korostuu entisestään kun kehitys tuo mukaan uusia toimintatapoja yhteiskuntaan. Kaikissa asioissa nopeus ei aina ole paras vaihtoehto.

Miten edetä

Mielestäni asiassa pitäisi päästä ongelmien ratkaisusta enemmän niiden ennaltaehkäisyyn. Talous- ja velkaongelmien ratkaisuun käytetään pelkästään talous- ja velkaneuvonnan osalta noin 9 miljoonaa euroa vuodessa, jonka päälle tulee myös muiden kyseisellä sektorilla toimivien kustannukset. Talous- ja velkaongelmien seurauksena tulee usein myös muita ongelmia ihmisille, jotka painivat talous- ja velkaongelmissa eli yhteiskunnan kokonaiskustannus kasvaa merkittävästi. Tässä mallissa ei ole voittajia. Muutos ei tapahdu yhdessä yössä, mutta mikäli mitään ei muuteta, tilanne ei korjaudu koskaan. Panostaminen käytännönläheiseen oppimiseen ja osaamiseen riittävässä laajuudessa on yksi tärkeimmistä tekijöistä pitkällä tähtäimellä. Opetus pitäisi aloittaa varhain ja myös käyttää siihen riittävästi opetustunteja. Koululaisten ajasta tosin "taistelee" moni aine, mutta pitäisin talousasioiden perusosaamista yhtenä elämän perustaidoista. Talousasioiden perusosaaminen ja sen seurauksena järkevien päätösten tekeminen on kuin tukeva rakennuksen perustus, jonka päälle voi hyvin mielin rakentaa hyvää ja tasapainoista elämää. Muutokseen tarvitaan vahvaa tahtotilaa monilta tahoilta aina poliittisista päätöksentekijöistä asian valmistelijoihin ja opettajiin. Vuosien varrella on tehty joitakin muutoksia talousopetuksen tuntimääriin, mutta muutoksen pitäisi olla suurempaa ja puhtaammin omana oppiaineenaan, jotta myös mahdolliset vaikutukset näkyisivät. Maailma on täynnä erinäisiä asiaan liittyviä valistusmateriaaleja, mutta ne harvoin tavoittavat lukijat. Ne ovat kuin käyttöohjeita ja kaikki tietävät kuinka vähän varsinaisia käyttöohjeitakin luetaan. Käytännönläheinen opetus on ainoa tehokas keino muutokseen!

19 Käteinen on edelleen toimiva ja käytetty maksutapa

Anja Harju, Suomen Pankki

Vähittäismaksaminen kehittyi nopeasti. Älypuhelimet, lähimaksutekniikka (NFC, near field communication) sekä maksamisen reaaliaikaistuminen ja siirtyminen palveluappien taustalle helpottavat kuluttajan ja kaupan toimintaa monin tavoin. Helppous voi kuitenkin olla kaksiteräinen miekka, jos ote omaan talouteen heikkenee. Käteinen raha, setelit ja kolikot, ovat konkreettisia, käsin kosketeltavia maksuvälineitä, joiden määrä ja käyttö on helppo hahmottaa. Käteinen on suunniteltu vartavasten käsin käytettäväksi ja hallittavaksi.

Käteisen käytölle on monia syitä. Käteisellä maksun voi suorittaa välittömästi saajalle ilman tilikirjausten vaatimaa aikaa. Käteinen toimii myös päätelaitteista tai tietoverkoista riippumattomasti. Monelle käteisen käyttö on tuttua ja helppoa, kun taas sukeltaminen uusien maksutapojen tulvaan voi herättää epävarmuutta tai olla jopa fyysisesti hankalaa. Osa ihmisistä arvostaa sitä, että käteisen käyttö ei jää tietokantoihin, joissa seurataan kulutustottumuksia ja joista lähetetään mainospostia.

Oman talouden suunnittelu on tärkeää kaikille riippumatta siitä, mitä maksutapaa suosii. Käteinen tukee oman talouden hallintaa: vain se mikä on kukkarossa, on käytettävissä. Samalla, kun käytössä oleva raha on fyysisesti nähtävissä ja

kosketettavissa, sen määrä realisoituu käyttäjälleen. Se on helppo jakaa vaikka jokaiselle viikolle erikseen, jolloin käteen jää vain sen viikon tarpeisiin käytettävissä oleva rahamäärä. Kun menee illalla ulos ystävien kanssa, voi olla järkevää jättää maksukortti kotiin ja varata mukaan vain tarpeellinen käteinen. Kauppaan mennessä omaa budjetiaan ei pysty ylittämään, ja silloin joutuukin miettimään, mitkä ostokset ovat todella tarpeellisia ja mitkä voi siirtää kenties tulevaisuuteen. Käteinen onkin monesti ratkaisu silloin, kun oman talouden hahmottamisessa on ongelmia tai mielihaluja on vaikea hillitä. Harmistus ostokseen iskee monesti vasta jälkikäteen kotona, luottokorttilaskun tipahdessa luukusta. Pienistäkin yksittäisistä summista saattaa muodostua iso lasku, mikä voi vaikeuttaa toimeentuloa ja johtaa jopa luottohäiriöihin.

Suomalaiset käyttävät tällä hetkellä yleisesti sähköisiä maksutapoja. Euroalueella käteinen on vielä vähittäismaksuissa sekä maksutapahtumissa että euromääräisissä maksuissa hallitseva maksutapa. Suomessa pääasiassa käteistä käytäviä kansalaisia on enää vain noin 15 % väestöstä. Se tarkoittaa kuitenkin vielä yli puolta miljoonaa kansalaista, ja käteistä säännöllisesti käytäviä on yli miljoona. Käteistä käytetään yleensä pienemmissä maksuissa sekä euromaissa matkaillessa. Käteinen voi olla kuitenkin vielä tois- taiseksi kätevin maksutapa erikoistilanteissa, joi-

hin kiinteää tai langatonta maksupistettä on teknisesti vaikeaa tai kannattamatonta, esimerkiksi maksujen vähäisyyden takia, järjestää.

Maksutavan valinnassa kannattaa ottaa huomioon myös se, kuinka suuri maksettava summa on. Isojen rahamäärien kuljettaminen voi tuntua turvattomalta. Käteistä nostetaan yleensä pankki-automatista. Suomessa valtaosa eli reilut 90 prosenttia kuluttajien tarvitsemista seteleistä saadaan käteisautomaateista. Pankkikonttori sekä kaupan kassa ovat seuraavaksi käytetyimpiä käteisen nostopaikkoja. Yhä useampi kauppa tarjoaa asiakkailleen mahdollisuuden nostaa käteistä ostosten yhteydessä. Nostosumma voi vaihdella kaupasta toiseen, ja palvelun saatavuus riippuu siitä, onko kaupalla riittävästi käteistä vaihtokassassaan. Tätä nostomahdollisuutta kannattaa kuitenkin tiedustella. Kaikkiaan käteistä on Suomessa vielä hyvin saatavilla ja 84 % kuluttajista on tyytyväisiä käteisen saatavuuteen yleensä. Vaikka käteinen on monelle toissijainen maksutapa, sähköisen maksamisen ongelmallanteissa moni kuitenkin palaisi nopeasti käteisen käyttöön.

Käteisen käyttö on hyvin turvallista. Suomessa seteli- ja kolikkoväärennöksiä on kansainvälisesti katsottuna erittäin vähän. Väärennökset löytyvät nopeasti ihmisten valppauden ja käytössä olevien tunnistuslaitteiden avulla. Pankkiautomaateista nostettavien seteleiden aitous on varmistettu keskuspankin tarkastamilla koneilla. Aidon setelin tunnistaa sitä tunnustelemalla, kallistamalla ja katsomalla sitä valoa vasten. Tunnustelemalla setelin pinta tuntuu karhealta sekä tavallista paperia lujemmalta. Seteliä kallistamalla setelin arvonumero vaihtaa väriä sekä hologrammi heijastaa eri värejä. Vesileima sekä turvalanka näkyvät

valoa vasten katsottaessa. Setelin aitouden tunnistaminen visuaalisesti ja sormituntuman perusteella on helppoa, mutta jos epäilee setelin aitoutta, setelistä kannattaa tarkistaa aina enemmän kuin yksi turvatekijä tai verrata sitä aidoksi tietämäänsä seteliin. Omasta tilipankistakin voi kysyä apua setelin aitouden tutkimiseen. Suomessa väärennösepäilyt ja väärennökset tutkii poliisi. Mikäli epäilee saaneensa väärennetyn setelin, se tulee toimittaa poliisille. Väärennetyn setelin eteenpäin välittäminen on rikos eikä seteliä tule ottaa vastaan, mikäli epäilee sen olevan väärennös.

Käteinen raha on keskuspankin tarjoama vaihtoehto kansalaisten ja kaupan käyttöön. Mikään maksutapa ei ole ilmainen, mutta kustannukset jakautuvat eri maksutavoissa eri tavoin osapuolien kesken. Käteisen käyttö on pääsääntöisesti ilmaista kuluttajille siihen asti, kun käteisnostot ovat maksuttomia. Käteisen käytön kustannukset maksavat keskuspankki, tilipankit sekä kauppa. Käteinen on toistaiseksi pystynyt säilymään kilpailukykyisenä maksutapana myös vähittäiskaupassa, eikä käteisestä luopuminen synnyttäisi merkittäviä kansantaloudellisia säästöjä.

Sähköisen kaupankäynnin ja uusien maksutapojen kehittyessä käteisen käyttö on edelleen vähenemässä, mutta sillä on edelleen paikkansa yhtenä vaihtoehtoisena ja helposti hallittavana maksutapana. Käteinen on useimmille ensimmäinen maksuväline, jonka avulla lapsi oppii rahan ja hintojen merkityksen. Tunnetusti vanhimmat ikäluokat ovat sitkeimpiä käteisen käyttäjiä niin tottuuden kuin käytön helppouden vuoksi. Seteleitä ja kolikoita voi yleensä aina käyttää, jos muuta maksutapaa ei ole saatavilla.